

MOISÈS LLOPART

DIARI RETROBAT, MEMÒRIES DE GUERRA

INTRODUCCIÓ
ANDREU MAYAYO

PRÒLEG
IGNASI RIERA

COL·LECCIÓ DE TEXTOS LOCALS

MOISÈS LLOPART I AGUILERA (El Prat de Llobregat 1919-2002), és conegut arreu per la seva dedicació a l'esport. Especialitzat en l'atletisme, va ser un dels fundadors de la secció dedicada a aquest esport dins del *Grupo Cultural Recreativo de La Seda*. Al marge dels seus triomfs personals, Llopart aconseguí crear un reconegut grup que durant anys donà atletes de la talla d'Elvira Tort, Dolores Expósito, Ramon Ribas, Glòria Granados, Albert Rodríguez, Josep Arándiga i els més populars Manuel Alcalde, Josep Marín, Jordi Llopart i Daniel Plaza.

La Generalitat de Catalunya li atorgà el guardó de "Forjador de l'esport català" i fou nomenat Fill Predilecte del Prat el 1996, com a reconeixement a la seva dedicació a l'esport pratenc.

Mobilitzat durant la Guerra Civil, feu la instrucció militar a Canet on coneix Maria Ribas, la seva futura esposa. Enviat al front de l'Ebre, viu l'ofensiva final fran-

DIARI RETROBAT,
MEMÒRIES DE GUERRA

MOISÈS LLOPART

DIARI RETROBAT,
MEMÒRIES DE GUERRA

INTRODUCCIÓ
ANDREU MAYAYO

PRÒLEG
IGNASI RIERA

EL PRAT DE LLOBREGAT, 2002

COL·LECCIÓ DE TEXTOS LOCALS

Direcció: Ignasi Riera

Coordinació: Rafael Milán

Assessorament: Margarida Gómez

Disseny: Fernando Milián

Correcció de català: CNL del Prat de Llobregat

Edita:

Ajuntament del Prat de Llobregat

Pl. de la Vila, 1. El Prat de Llobregat

© Moisès Llopart, 2002

© de la introducció: Andreu Mayayo, 2002

© del pròleg: Ignasi Riera, 2002

Producció i disseny coberta: Estudi Montse Corral

Impressió: Fàbrica Gràfica

ISBN: 84-87486-15-0

Dipòsit legal: B-5977-2013

INTRODUCCIÓ

“¡Madres! ¡Mujeres!: cuando hayan transcurrido los años y hayan sanado las heridas de la guerra, cuando el recuerdo de esos días dolorosos y sangrientos haya dado paso a un presente de libertad, de paz y de prosperidad, cuando se haya apaciguado el rencor y todos los españoles sientan por igual el orgullo de su patria libre, entonces hablad a vuestros hijos, habladles de estos hombres de las Brigadas Internacionales (...) No os olvidaremos, y cuando el olivo de la paz florezca, entrelazado con los laureles de la victoria de la República española, ¡volved!”

(DOLORES IBÁRRURI, *Pasionaria*,
acomiadament de les Brigades Internacionals,
Barcelona, 28 d'octubre de 1938)

Pocs dies abans, al Monestir de Poblet, Juan Negrín, president del Govern de la República, reconeixia als membres de les Brigades Internacionals el dret a reclamar la ciutadania espanyola un cop acabada la guerra. Caldria esperar cinquanta set anys, vint anys després de

la mort del general Franco i tretze anys de Govern socialista, per a que el Govern espanyol complís aquesta promesa. Un fet, però, més simbòlic que efectiu pel mig miler de supervivents, ja que la llei aprovada implicava, majoritàriament, la renúncia a la nacionalitat pròpia i, com a conseqüència, el dret, entre d'altres, a la pensió.

El mes de novembre de 1996, tal com ens ho recorda Moisès Llopart, els vells brigadistes reberen un càlid homenatge popular amb motiu del seixantè aniversari de la seva sortida d'Espanya. Tanmateix, algunes recepcions oficials foren més aviat fredes quan no mancades de la mínima cortesia. El president i vicepresident primer del Congrés dels Diputats, ambdós del PP, estigueren absents en la recepció a les Corts. Res de nou, el Partit Popular encara avui s'ha negat aprovar una resolució condemnatòria de la sublevació militar del juliol del 1936. Convé subratllar que en canvi si ho ha fet el PPC al Parlament de Catalunya. Una actitud que els honora i dignifica el nostre país.

L'ombra allargada de la Guerra Civil continua present en els fills i nets d'una generació que s'escola. I les ferides de la memòria encara no han cicatritzat. L'Església, a tall d'exemple, refusa, dia sí dia també, demanar perdó per la benedicció d'una creuada esferèidora i, el més punyent, pel seu suport a quaranta anys de dictadura. Ans al contrari, es recrea en el martirologi i promou beatificacions massives a tort i dret. Així mateix, la decisió de l'Ajuntament de Barcelona de no-

menar l'estadi olímpic de Montjuïc amb el nom de Lluís Companys, l'únic president europeu elegit democràticament afusellat pel feixisme, encara aixeca ampolles en un sector de la població.

Tot plegat, fa que la nostra societat democràtica estigui mancada d'una sòlida cultura democràtica i, per tant, esdevingui feble davant la nova onada autoritària i reaccionària que recorre el món després dels, dissortats i injustificables, atemptats de l'11 de setembre del 2001 a Nova York i Washington.

La Història no és una mirada nostàlgica del passat ni tampoc la revenja dels vençuts. La memòria, personal i col·lectiva, nacional i de classe, és el dret inviolable a la pròpia identitat. El dret a saber d'on venim per a decidir on volem anar. L'obligació que tenim, amb els ulls al present, a rebutjar la ignominia i qualsevol idea i actitud que vulneri el respecte dels drets humans, començant pel més elemental que és la vida, i la sobirania dels ciutadans i les ciutadanes en el govern de la cosa pública. La Història i la memòria pública han de servir, si més no, d'esperó en la construcció d'una societat més lliure i amb més oportunitats per tothom. En aquest sentit, la Història no és neutral ni la memòria pública pot ser ambigüa.

Durant quaranta anys en aquest país no hi hagué pau sinó victòria i en aquest darrers vint-i-cinc anys no hi hagut reconciliació sinó amnèsia. De la mateixa manera que ara ens volen identificar el franquisme amb la modernització econòmica -sense parlar-ne, és clar, del túnel

dels anys quaranta i cinquanta, ni dels costos socials i medi-ambientals dels seixanta i setanta-, respecte la Guerra Civil s'ha codificat una interpretació basada en la tragèdia col·lectiva on TOTS foren responsables. El fet que persones d'ambdós bàndols cometeren accions més que reprobables, assassinats inclosos, no justifica ni equipara la culpabilitat d'aquells que se sublevaren, a sang i foc, amb els que defensaren les institucions i la legalitat democràtica. És com si per a acabar amb la banda assassina d'ETA hom propugnés una acció militar de terra cremada al País Basc. No es poden matar mosques a canonades, ni criminalitzar els que pensen diferent.

La sublevació militar del juliol de 1936 respongué a una voluntat de fer retrocedir Espanya al segle XVI tot rebutjant els principis de l'il·lustració del segle XVIII, de liberalisme del segle XIX i del republicanisme democràtic del segle XX. No fou, doncs, una creuada anticomunista sinó antiliberal i antidemocràtica. No es tractava, com la dictadura primoriverista, d'un cop de timó tot bandejant l'impuls democràtic i popular del règim republicà. El sentit del cop d'Estat no era derrotar l'adversari sinó exterminar l'enemic. D'aquí el plantejament del general Franco d'un llarg conflicte bèl·lic, innecessari des del punt de vista estrictament militar, per anorrear de soca-i-arrel les organitzacions col·lectives democràtiques i purificar un país convertint-lo en una caserna militar i una llarga processó de divendres Sant. Hores d'ara, les noves recerques sobre els anys quaran-

ta, fruit de l'accés a la documentació dels arxius de l'Administració, il·lustren amb escreix el genocidi humà, democràtic i nacional, del nostre poble.

La finalitat exterminadora de la sublevació militar prengué volada dins del context internacional d'ascens del feixisme i, molt especialment, del nou ordre europeu pregonat pel III Reich. Així com per l'actitud poruga, per no dir còmplice, dels països democràtics encapçalats per Gran Bretanya, França i els Estats Units. El president de la República espanyola, Manuel Azaña, deixà escrit que les causes de la derrota republicana foren, i per aquest ordre: l'actitud de Gran Bretanya i França, les picabaralles internes del Front Popular, l'ajut d'Alemanya i Itàlia als sublevats i el comandament del general Franco. Ras i curt: sense el bloqueig d'armament decretat pel Comitè de No Intervenció, la sublevació hagués estat sufocada. Sense disposar de l'armament addient, la ferma resistència d'un poble decidit a combatre era, dissortadament, endebades. Tot amb tot, cal subratllar, que el poble espanyol fou l'únic que plantà cara al feixisme. Molts fins i tot continuarien el combat en altres països durant la II Guerra Mundial. La derrota nazi-feixista del 1945, però, no comportà el restabliment de les llibertats democràtiques a Espanya. D'aquesta manera, es donà la paradoxa punyent que els que més lluitaren contra el feixisme, pagaren una factura més gran: quaranta anys de dictadura.

Els més de quaranta mil llibres publicats sobre la Guerra Civil espanyola, bona part per autors estrangers,

palesen l'extraordinària dimensió internacional del conflicte. D'una banda, hi havia la preocupació que el conflicte espanyol desfermés una guerra a gran escala arreu d'Europa; de l'altra, la confrontació plasmava la polarització ideològica dels anys trenta entre feixisme i antifeixisme. En la seva autobiografia, titulada "Hombres, años, vidas", l'escriptor Ilya Ehreburg exposà amb tot el dramatisme els perills del feixisme i l'esperança de la lluita del poble espanyol:

"En la Europa espantada y humillada de los años treinta era difícil respirar. El fascismo avanzaba cada vez más y más. Nadie quería detenerlo. Es más, todo Estado, todo ser humano trataba incluso de rescatarse a sí mismo, a cualquier precio, también el del silencio. Fueron años del plato de lentejas (...) Y de repente se levantó un pueblo y se enfrentó al fascismo. No pudo salvarse a sí mismo ni salvar Europa. Y sin embargo, si las palabras sobre la dignidad humana conservaron todavía un sentido para los de mi generación, solamente fue gracias a España. Nos dió el aire que aún pudimos respirar"

Mentre els governs feixistes d'Alemanya, Itàlia i Portugal, recolzaren d'antuvi la sublevació militar d'una manera decisiva, sobretot en l'operació de trasllat aeri de les tropes regulars d'Àfrica cap a la península, Gran Bretanya i França, amb un Govern de Front Popular presidit pel socialista León Blum, es rentaren les mans com Pilats. Davant d'aquesta actitud mesella, molts ciutadans i ciutadanes d'aquests i d'altres països crearen

comitès de solidaritat amb l'Espanya republicana exigint, primer, la intervenció i, després, la venda d'armes. D'aquest comitès sorgirien la majoria dels futurs voluntaris que constituïrien les Brigades Internacionals. Tot amb tot, la participació estrangera en la guerra civil espanyola no fou exclusiva de les Brigades Internacionals, ni aquests foren els primers.

Els primers voluntaris estrangers que feren costat a les milícies obreres contra la sublevació militar procediren dels antifeixistes alemanys i italians refugiats a Espanya i dels participants de l'Olimpiada Popular, que s'havia d'inaugurar tot just el diumenge 19 de juliol a l'estadi de Montjuïc. D'aquesta manera es crearen tot seguit els grups "Ernest Thälmann", en honor al Secretari General del Partit Comunista Alemany internat en un camp de concentració (executat l'any 1944), i "Giustizia e Libertà", comandats per Max Friedemann i Carlo Roselli, respectivament. Setmanes després, ja eren centenars els estrangers que lluitaven al front d'Osca i que havien arribat pel seu compte.

El mes de setembre de 1936, la Internacional Comunista prengué la decisió de crear una unitat militar independent de l'exèrcit republicà nodrida de voluntaris internacionalistes, que manifestaven la seva voluntat de combatre el feixisme a Espanya. Només a França s'obriren més de cinquanta seus de reclutament, principalment en locals del PCF i del sindicat CGT, en bona mesura, gràcies a la permisivitat de les autoritats franceses. Així, doncs, la tasca de reclutament fou coordi-

nada bàsicament per les diferents organitzacions comunistes d'arreu del món. No endebades, Palmiro Togliatti, delegat de la Internacional Comunista a Espanya, fou el màxim responsable de les Brigades Internacionals i del lligam d'aquestes amb el Comintern, que és com era coneguda la Internacional Comunista.

Finalment, el dia 22 d'octubre de 1936, el Govern presidit pel socialista Francisco Largo Caballero deixà de banda els recels inicials, compartits per la CNT, i donà llum verda a la creació de les Brigades Internacionals i a la seva autonomia amb comandaments militars propis. La situació als fronts de batalla era desesperada i la batalla de Madrid estava a punt d'esclatar. Un any després, les Brigades Internacionals s'integrarien dins de la nova estructura militar de l'Exèrcit Popular.

La ciutat d'Albacete fou la seu d'acollida i formació dels brigadistes que arribaven amb el ferrocarril París-Perpinyà, conegut com el "tren dels voluntaris", i per via marítima des de Marsella fins els ports de Barcelona, València, Alacant i Cartagena. Els primer cinc-cents brigadistes arribaren a Albacete el dia 14 d'octubre de 1936. Abans d'un mes, desfilava per Madrid la XI Brigada Internacional, sota el comandament del general austríac Manfred Stern, conegut pel pseudònim de Jean Baptiste Kléber (en honor a un dels famosos mariscals de Napoleó), formada per tres batallons: *Edgar André* (alemanys i austríacs), *Commune de Paris* (franco-belga) i *Dombrowski* (polonesos). Tots plegats amb un dos mil

brigadistes, dels quals una tercera part moriria en la defensa del “Puente de los franceses” i la reconquesta de la “Casa de Campo”.

La manca de documentació impossibilita quantificar el nombre de brigadistes internacionals que lluitaren a la Guerra Civil espanyola. Tot indica una quantitat que oscil·laria entre els 40.000 i els 60.000 voluntaris, no més de 20.000 combatent a l'hora. La xifra de morts, i en aquest punt sí que hi ha coincidència entre els estudiosos, ha estat establerta en 10.000, una proporció força elevada. De les cinquanta nacionalitats presents, la majoria eren: francesos, polonesos, italians, alemanys, nordamericans i britànics. Tot amb tot, com apunta Arno Lustiger, el principal component foren els jueus escampats arreu amb més de set mil. En aquest sentit, eren jueus la meitat dels polonesos i una tercera part dels nordamericans. A destacar la presència de nordamericans de raça negra que, per primer cop, compartiren amb els blancs unitats de combats i que, alguns d'ells, fins i tot passaren a comandar-les.

El quarter general de les Brigades Internacionals d'Albacete esdevingué un bon precedent de l'ONU, si més no, pel conjunt de banderes que hi onejaven. N'hi havia de tots colors i de països que fins i tot no eren Estats. Banderes de terres ben llunyanes com Austràlia, Nova Zelanda Xina, Palestina o Madagascar, com el comandant Dinah, esmentat per Moisès Llopart. La distribució per continents feta per l'exbrigadista Alvah Bessie dona els percentatges següents: Europa, 48%;

América, 26%; Àsia, 17%; Àfrica, 7%; i Oceania, 2%. Donada la varietat enorme de brigadistes dels cinc continents, es decidí agrupar-los per països i llengües afins. Els cinc idiomes que predominaven eren, per ordre, el francès, l'anglès, l'alemany, el polonès i l'italià.

Els voluntaris quan ingressaven a les Brigades Internacionals llegien una mena de declaració de principis a tall de jurament:

“Soy un voluntario de las Brigadas Internacionales porque admiro profundamente el valor y el heroísmo del pueblo español en lucha contra el fascismo internacional.

Porque mis enemigos de siempre son los mismo del pueblo español, que son los fascistas.

Porque sé que si el fascismo vence en España, mañana vencerá en mi país y mi hogar será devastado.

Porque soy un trabajador, un obrero, un campesino que prefiere morir de pie que vivir de rodillas.

Estoy aquí porque soy un voluntario y daré, si es preciso, hasta la última gota de mi sangre para salvar la libertad de España, la libertad del mundo”.

La causa de la República espanyola motivà l'adhesió d'un bon nombre d'intel·lectuals i artistes de tot el món. Fins i tot a Hollywood es creà un comitè de solidaritat presidit per Dashiell Hammett, un del pares de la novel·la negra i aleshores el guionista de cinema millor pagat. Tot amb tot, els brigadistes no eren com Ernest Hemingway o Pablo Neruda, sinó treballadors, bona part refugiats a França, arran de l'ascens del feixisme als seus països respectius.

Molt s'ha parlat dels efectes de la crisi econòmica internacional en l'allistament dels voluntaris, amb la intenció d'apaivagar el fervor revolucionari i subratllar el caràcter més mercenari dels brigadistes. Que no fossin uns poetes somia truites no vol dir que no primés el compromís polític i la consciència de classes. De fet, els voluntaris havien de passar pel sedàs ideològic dels comissaris polítics, els quals, sovint engegats en depurar trotskistes i altres elements considerats contrarevolucionaris, no s'estaven de barrar al pas a una bona colla. D'altra banda, les retribucions eren més aviat poc engrescadores. Els brigadistes cobraven sis pessetes al dia durant el període d'instrucció i deu pessetes quan es trobaven al front de batalla, si fa o no fa el mateix que cobraven (com apunta Moisès Llopart) els soldats de lleva.

Durant el dos anys d'existència es crearen set Brigades Internacionals, amb els respectius batallons: la XI Brigada Internacional, també coneguda com la Brigada Hans Beimler o Brigada Thälmann; la XII Brigada Internacional, anomenada popularment com Brigada Garibaldi; la XIII Brigada Internacional; la XIV Brigada Internacional, La Marsellesa; la XV Brigada Internacional, coneguda com la Brigada Lincoln-Washington; i les més tardanes CXXIX Brigada Internacional i la CL Brigada Internacional.

A partir de la primavera del 1937 nombrosos espanyols començaren a formar part dels diferents batallons de les Brigades Internacionals. La presència espanyola

no parà de créixer degut a dues raons: les nombroses baixes com a conseqüència de la seva utilització com a punta de llança en les ofensives republicanes i la disminució, amb el pas del temps, de l'afluència de nous voluntaris. El 85% dels brigadistes s'incorporaren entre la tardor del 1936 i l'estiu del 1937. En aquest sentit, dos de cada tres membres de les Brigades Internacionals ja eren espanyols a les darreries del 1937. Més concretament, dels 40.149 homes que integraven les Brigades Internacionals al començament de la batalla de l'Ebre, juliol de 1938, només 14.175 eren estrangers.

Després de la divisió del territori republicà en dues zones, el quarter general de les Brigades Internacionals es traslladà a Barcelona. Des d'aquí es preparà la darre-ra gran actuació dels brigadistes en la batalla de l'Ebre. El 25 de juliol de 1938 s'inicià l'ofensiva republicana amb el creuament del riu Ebre. Com sempre, la XI, XIII i XV Brigades Internacionales foren dels primers en passar per un pont situat a Vinebre. Paral·lelament, la XII i XIV Brigades Internacionals ho feien entre Amposta i Tortosa en una maniobra de distracció. En aquest moments, la XIV Brigada Internacional, la de Moisès Llopart, tenia com a cap Marcel Sagnier i estava formada per tres batallons: *Henri Barbusse*, *André Marty* i *Vaillant-Couturier*. Dos dies més tard, després d'una retirada sagnant, els que quedaven dempeus travessaren el riu pel sector de Vinebre i se sumaren a la resta de Brigades. Fins les darreries de setembre, en que foren desmovilitzades per ordre del Govern, els brigadistes

patiren de valent la pluja de bombes de l'aviació i l'artilleria franquista.

Malgrat tot, les Brigades Internacionals tingueren més importància propagandística que militar en el desenvolupament de la guerra. Cal tenir en compte que l'Exèrcit Popular mobilitzà 1.700.000 homes i formà més de dues-centes brigades. Fins i tot la presència dels assessors militars soviètics, uns dos mil, no compensa, ni de bon troç, la presència d'unitats professionals de l'exèrcit alemany i italià que combateren al costat de l'exèrcit rebel. Per la Legió Cóndor passaren uns vint mil alemanys i pel Cos de Tropes Voluntàries (CTV) més de setanta mil italians.

La majoria de brigadistes internacionals continuà la lluita durant la II Guerra Mundial en la Resistència i en els diferents exèrcits aliats. La meitat dels supervivents de la Guerra Civil espanyola moriren en els fronts de batalla o en els camps de concentració. Alguns d'ells arribarien a ocupar alts càrrecs de comandament com el coronel Henri Rol-Tanguy, cap de les forces de la Resistència de la regió de París; el general Walter, Karol Swierczewski, cap de les forces armades poloneses i futur Ministre de Defensa; i els caps dels quatre grups de l'exèrcit d'alliberament de Iugoslàvia: Peko Dapcevic, Koia Popovic, Kosta Nad i Petar Drapsin.

Dissortadament, la guerra freda provocà la persecució dels brigadistes tan en els països occidentals com en els comunistes. Els supervivents de la Brigada Lincoln patiren la repressió del Comitè d'Activitats Antinord-

americanes durant l'època maccarthysta. Sota l'acusació de col·laboracionisme amb elements trotskistes, els brigadistes foren blanc de la purga stalinista. El mateix general Manfred Stern, *Kléber*, es podria als camps de concentració soviètics. Artur London relata en el seu llibre estremidor, "La Confesión", el procés endegat el 1951 contra el nucli dirigent del Partit Comunista Txecoslovac procedent de les Brigades Internacionals i d'ascendència jueva.

L'hongarès André Friedmann, més conegut com Robert Capa (per Robert Taylor i Frank Capra), immortalitzà amb la seva càmera fotogràfica el rostre de molts brigadistes. D'altres documentals, estudiats exhaustivament i esplèdida per Magí Crusells, ens recorden el seu pas pel nostre país. Tot plegat ens hauria d'ajudar a mantenir ben viva la memòria de les Brigades Internacionals i d'aquells homes i dones que amb el seu exemple van fer realitat el lema "la meua pàtria és la humanitat". Com va escriure Luis Cernuda: "*Recuérdalo tú, recuérdalo a otros*". Per això li agraïm al Moisès Llopart que hagi volgut compartir amb nosaltres els seus records i d'aquells pratencs incorporats a la Brigada Internacional catorzena, que "marxaren" colze a colze amb aquells homes, de tots colors i que amb prou feines coneixien la nostra llengua, al só d'un dels himnes més commovedors de la lluita per la llibertat: La Marsellesa.

Recordeu, si més no, l'escena de la pel·lícula "Casablanca" quan l'heroi de la Resistència, Víctor Lazlo,

dirigeix l'orquestra del Cafè Ricky's tot cantant La Marselesesa per ofegar l'himne nazi en boca dels oficials alemanys. Per cert, el personatge encarnat per Humprey Bogart havia estat un exbrigadista, encara que la censura franquista intentès esborrar el seu passat.

ANDREU MAYAYO I ARTAL
*Professor d'Història Contemporània
de la Universitat de Barcelona*

PRÒLEG

LA SOCIETAT DELS MIMOCAFUJOQUIM

Als seus 81 anys, Moisès Llopart, atleta, pare d'atletes i referent permanent de la promoció irrepetible de "campions de marxa" del Prat de Llobregat, escriu els seus records de fa més de seixanta anys. Ha perdut el seu "diari", la Guàrdia Civil, acabada la guerra, va incautar-li la seva correspondència i s'ha de refiar només de la memòria que, més d'una vegada, li barreja records. El text ens parla d'un grup de pratencs que varen ser mobilitzats i que van entrar a formar part de la Brigada XIV, o catorzena, que duia el nom de 'La Marsellesa'.

En previsió d'una mobilització futura, la instrucció ja va començar a "La Seda", l'empresa pratenca i de Moisès Llopart. A Sant Boi els van ensenyar radiotelegrafia i telegrafia sense fils, convertint-los en experts en Morse. D'allà a Canet de Mar, on s'ho van passar molt bé, van fer instrucció i on Moisès Llopart va començar una relació amb la seva futura esposa: i tot va començar amb l'oferiment d'un got de vil

El gruix del text, i la seva part més dramàtica, té lloc en el front de l'Ebre. Abans d'entrar en combat, fan una estada al campament de Rasquera i és allà on els amics pratencs constitueixen una societat que porta el títol dels noms, encongits, dels que en formen part.

Com que és un noi instruït, i han de viure en relació permanent amb els brigadistes internacionals que parlen francès, Moisès Llopart es convertirà aviat en intèrpret i en secretari "d'actes" de la Companyia, així com en professor d'analfabets.

No contaré les moltíssimes peripècies —que comportaven evidents perills de mort— que travessen tot el relat. I sí que diré que aquells fets són viscuts sense aires de tragèdia grega ni de poema heroic, i sí des d'una senzillesa, potser una mica inconscient, de nois jove-níssims encara, que són capaços de jugar-se la vida i que, a més, volen divertir-se.

El relat ens confirma que el pratenc Moisès Llopart sabia i sap moltes coses dels avions i de les avionetes, que descriu —sobretot les que van patir més, les avionetes italianes de "los nacionales"— amb precisió.

La proximitat de la mort carrega el relat d'un dramatismes especial. A la mort del Pegue —llegiu Pegueroles— ens explicarà: "Tenia una petita ferida a la galta que rajava un fil de sang: era d'una bala de les que en dèiem dum-dum. això era a l'entrada. El recorregut va ésser pel paladar i l'explosió al cervell".

Les escenes a dins del riu, l'acarnissament dels atacs, ens retorna a la imatge terrible del dolor bèstia de totes

les guerres, bèsties per definició. Ens dirà en un moment: “em costa moltíssim ara el poder expressar el meu estat d'ànim en aquells moments. La por, l'angúnia, el tenir la vida penjada d'un fil, l'artilleria pesada que aleshores bombardejava amb andanades cap al centre del riu per privar-nos la retirada, això amb petits intervals de 4 a 5 minuts...”

Hi ha també notes crítiques, sense acrimònia, per deixar constància del contrast entre la duresa al front i l'ostentació al cor de Barcelona, pels cafès i bars del passeig de Gràcia i la Rambla Catalunya, dels jerarques militars republicans. O anècdotes per aprendre a distingir, ja estofats, un gat d'un conill. O la discussió d'un grup de milicians al bell mig d'un maniobra per terra, ja que segons el tinent Beriuete, “les forces republicanes estaven perdent la guerra per culpa dels comissaris polítics...”

En resum: un llibre que és com “una llesca de vida”, untada amb oli de la memòria, que hauria d'ajudar a molts altres pratencs i a moltes altres pratenques a explicar les seves vivències, una part important de la memòria col·lectiva. I és que si juguem a favor de l'Oblit ens estem enterrant en la desesperació d'una societat sense sentit.

IGNASI RIERA

Cornellà de Llobregat
10 de febrer de 2002

DIARI RETROBAT,
MEMÒRIES DE GUERRA

Avui dia 14 de desembre de 1996, a dos quarts d'onze del matí, la Maria i jo, (la Maria és la meva dona) hem anat a visitar el Lluís Tejedor, el nostre alcalde del Prat de Llobregat, per agrair-li el gest d'haver-me fet obsequi d'un àlbum de fotografies, un de signatures i un vídeo de l'acte celebrat en el saló Modern de la plaça de la Vila, amb motiu del meu nomenament com a "Fill Predilecte" de la ciutat.

He aprofitat l'avinentsa per presentar una petita queixa al batlle, en el sentit que dies enrere es va fer un homenatge a alguns representants de les Brigades Internacionals que lluitaren aquí durant la revolta del 1936, en el nostre bàndol republicà i que ara estan efectuant una visita a tot Espanya per rememorar aquells fets.

El que aquí es desconeixia —sembla— és que en una d'aquelles brigades, concretament la 14 a, "La Marsellesa", hi vàrem anar un bon contingent de pratencs de la

lleva del quaranta. Per aquest fet i aprofitant l'avinentsa de la visita, em vaig permetre d'explicar al senyor batlle un petit resum del que va ésser la nostra estada al front i concretament a la batalla de l'Ebre, en què més directament prenguérem part els que vàrem ser destinats a aquesta brigada.

L'amic Tejedor m'escoltà amb gran interès i va dir que, en certa manera, seria molt interessant per a un futur, deixar constància per escrit d'uns fets concrets de persones de la nostra població, que a la llarga estan condemnats a l'oblit però que, escrits, pot ser que tard o d'hora siguin memorats. Això ja m'havia passat per la imaginació fa molt de temps, però el fet que la Guardia Civil s'apropià de tota la meua correspondència en un dels seus registres a casa meua a l'entrada de les tropes de Franco al Prat i el fet que en l'esmentada batalla de l'Ebre vaig perdre quasi totes les meves pertinences, entre elles el meu diari, i que a partir d'aquest punt seguiren encara cinc anys desgraciats de mili, fam i misèria, deixaren les meves idees de recopilació de tots aquests esdeveniments, per un: "ja ho faré", que fins ara no ha arribat.

Així doncs, esperonat pels consells del batlle he decidit posar fil a l'agulla i intentar plasmar en unes ratlles mal escrites tot el que amb penes i treballs, pugui anar recopilant d'aquells temps.

LA PRIMERA MILI

No m'estendré ara en els detalls que a causa de la revolució del 36 ens portaren, al cap i a la fi, als esdeveniments de la pèrdua de sis anys de la nostra joventut.

Els primers contactes del jovent de la nostra edat, entre els setze i els dinou anys, amb el que en podríem dir premilitarització, més com a joc que altra cosa, foren un parell de fets en els quals directament ens vàrem veure involucrats.

El primer fou la instrucció militar, que un parell d'instructors ens venien a fer a la fàbrica de La Seda en hores de feina i que consistia a marcar el pas, cosa que fèiem al primer pati d'entrada a la fàbrica, després de l'entrada principal, aleshores al carrer Major.

La instrucció la fèiem "armats" per a l'ocasió amb els pals rodons que sostenien les corones de fil de seda arti-

ficial de la secció de classificació, que feien el substitut de fusells. No cal dir les bromes que ens gastaven amb aquells artefactes i amb tota la sèrie de moviments que se'ns manava executar, fins que deixàrem el pati de la fàbrica.

La lleva del 39 va ser enviada a uns barracons de fusta a la platja de Castelldefels i a nosaltres, la del 40, ens traspasaren de la fàbrica al camp de futbol, sota les ordres d'un comandament militar que crec recordar consistia en un capità i dos tinentes.

Així les coses, i sota una disciplina més seriosa, seguïrem fent els exercicis bàsics, ajudats per un sol fusell de fusta, imitació d'un Mauser de veritat. Aquests exercicis es completaven amb alguna marxa o caminada, de les quals només en recordo una que efectuàrem a "Vila Boi", el Sant Boi d'abans i actual.

Es tractava de fer la distància El Prat —Sant Boi— El Prat, tot caminant. L'entrada al poble la férem per l'estació del carrilet, marcant el pas i cantant l'himne "Endavant", que els instructors ens havien ensenyat prèviament i que reproduïxo a continuació.

HIMNE ENDAVANT

Un dia tràgic la gent més innoble,
d'aquesta terra en desfeia la pau,
el vil feixisme dreçat contra el poble
volia fer-ne, per sempre, un esclau ...
Vingué la guerra ferotge i sens treva,

al nord, al centre, al sud i al llevant,
i arreu d'Espanya s'alça la gran lleva,
dels voluntaris que lluiten cantant.

ENDAVANT!!

Amb fúria i disciplina,
enfonsarà a l'abisme,
el criminal feixisme,
l'exèrcit popular.

ENDAVANT!!

Però nosaltres, a més de la glòria,
volem la força que *don* la unitat.,
per la total i immediata victòria,
com un sol home marxem al combat.

Passa la tropa i el poble l'aclama,
rengles de ferro fusells rutilants,
l'esguard enlaire dessota la flama,
de la bandera que ens fa a tots germans.

ENDAVANT!!

Amb fúria i disciplina,
enfonsarà a l'abisme,
el criminal feixisme,
l'exèrcit popular.

ENDAVANT!!

En el barri d'entrada al poble recordo les dones sortint de les cases, saludant-nos amb llàgrimes als ulls. Al mig de la plaça, davant de l'antic Casino i davant d'un bar que hi havia, trencàrem files i ens vàrem escampar per tot el poble.

El que tot seguit explico és un fet del qual jo sempre m'he avergonyit, ja que també hi vaig prendre part. Un grup dels nostres anàvem tot passejant fins a la plaça de l'església, davant de la qual hi havia un carro de trabuc. Uns quants hi pujàrem mentre que uns altres van agafar-lo pels braços i van començar a córrer donant voltes a la plaça i augmentant la velocitat cada cop més fins que, a l'ordre d'algú, enfilaren una recta i el van empènyer per un lloc on mancava un tros de la paret que feia de contenció al vol de la plaça. El resultat fou que els del carro tinguérem el temps just de saltar del carro a la plaça i vàrem anar a parar uns tres o quatre metres més avall, mig destrossats.

Espantats tots pel que havia succeït optàrem per fugir corrents. Sortosament el carro caigué en uns solars deshabitats que hi havia a baix. Total que en arribar al lloc de sortida, el corneta tocà el toc de crida i els que hi havia al bar el van aprofitar per marxar sense abonar les consumicions. En resum, que entre unes coses i altres, haguérem de sortir de Sant Boi mig perseguits.

El segon fet en el qual ens vàrem veure mig involucrats, com a empleats de La Seda de Barcelona, van ser els registres efectuats en algunes de les torres dels directius estrangers per alguns dels partits polítics que

comandaven aleshores. Recordo, ara, el registre efectuat a la torre de l'estació del tren, fet per les Joventuts Llibertàries. Aquests es volgueren apropiar, entre d'altres efectes, d'un sabre de cavalleria que hi havia decorant una de les parets del menjador, al·legant que es tractava d'una arma de guerra. Després d'una llarga discussió i d'explicar que hi podria intervenir el consolat holandès, ja que el propietari era el senyor Van Hall i es tractava de la seva arma particular del cos de cavalleria de l'exèrcit holandès, resolgueren deixar-ho córrer. Aleshores els seus propietaris el van poder empaquetar amb la resta del mobiliari.

CASAMATES I TRINXERES A LA PLATJA

Els dissabtes i diumenges al matí ens destinaven a cavar trinxeres i construir casamates de formigó, encara que en la construcció d'aquestes darreres no hi preniem part, perquè escollien gent de l'ofici. Així és que en els camions, principalment de la fàbrica, ens transportaven a la platja i allà, amb pics i pales, ens dedicàvem a obrir rases a la sorra uns quants metres abans d'arribar als primers pins, al llindar de la platja. Aquesta activitat s'aturà bruscament, almenys per a nosaltres —la lleva del quaranta—, quan rebérem avís de traslladar-nos a l'estació de França per agafar un tren amb destinació al nou emplaçament premilitar de la nostra lleva.

Abans, però, i amb l'objecte de deixar-ne constància històrica, voldria esmentar un fet ocorregut a les ofici-

nes de la fàbrica de La Seda de Barcelona. Un parell d'empleats de la meua secció, d'expedicions, el senyor Soler i el senyor Balaguer, crec que per ser de dretes i per tant no addictes al règim republicà, un bon dia els vàrem veure dalt de les runes del campanar —que quedaven en peu després de l'incendi del juliol del 1936 i que eren visibles des de la nostre secció— amb un pic i una pala cadascun i picant a tort i a dret. Quan tornaren a l'oficina recordo que portaven les mans embolicades amb sengles mocadors blancs tacats de sang, de les butllofes que els varen sortir. No recordo quants dies va durar aquest fet, el que sí que recordo és que vaig parlar amb el meu oncle Lluís i li vaig demanar que, com a empleat de l'Ajuntament que era en aquells moments, intercedís per ells dos, cosa que va fer. D'aquesta manera va acabar aquell suplici tant exagerat.

Un altre fet que es produí foren els estudis de radiotelegrafia que ens van obligar a fer amb vista a un futur bèl·lic, que de moment prevèiem bastant improbable, però no impossible. El cas és que sota la direcció del senyor Santamaria, empleat director de la Telegrafia del Prat, seguirem un curs de ràdio d'una revista anomenada Hendbook. D'entre els assistents més assidus recordo en Miquel, el fill del senyor Martí del Cafè del Pont, els germans Miquel i Martí Esteban, en Miquel Domènech i jo mateix. No recordo el temps que duraren aquests estudis, però crec que bastant, ja que per les notes i problemes trobats em resultava completament indesxifrable.

Una altra cosa eren les pràctiques de la telegrafia sense fils, amb la manipulació de l'alfabet Morse, del qual arribàrem a ésser uns veritables experts.

El mètode d'ensenyament pràctic consistia a llegir en veu alta la configuració de les paraules, donant la pronunciació TT per als punts i TA per a les ratlles. El cas és que practicant amb els mateixos aparells de la Telegrafia, com és natural desconnectats, arribàrem a manipular a la ratlla de 30 paraules per minut.

En aquest apartat de la telegrafia, la descripció pot semblar un xic exagerada, però cal pensar que tots nosaltres, almenys els que estudiàvem telegrafia, ho fèiem amb la idea de presentar una instància per ingressar voluntaris a l'aviació, ja que els diaris anunciaven que s'acceptaven instàncies per a l'escola de radiotelegrafistes de bombarders.

El Miquel Esteban i jo ho férem així, vàrem presentar els corresponents certificats d'estudis i d'aptituds. Tot això, mentre ingressàvem a files. No vàrem tenir resposta a la nostra petició fins a l'últim dia de la nostra estada al campament de Canet —de la qual parlaré després—, quan ens feren formar a tots els reclutes al pati del convent i un cop formats es presentà un coronel que ens dirigí la paraula i ens va llegir un comunicat de l'exèrcit de l'aire on se'ns deia que la nostra petició havia estat acceptada. Llegit això ens cridà tots dos a pujar a l'estrada i, davant nostre, estripà les dues respostes, ens les va entregar i ens va dir que ho lamentava molt, però que el nostre destí ja estava fixat en un cos de terra.

I així acabà l' aventura amb la radiotelegrafia. Qui sap, ara, si ens hauria anat millor o pitjor del que ens va anar, però a nosaltres aleshores ens causà un gran disgust.

LA INSTRUCCIÓ MILITAR A CANET

Entretant però, continuaré amb l'episodi de l'estada al campament de Canet de Mar, reprenent el fil a l'estació de França, on vam anar acompanyats d'alguns familiars i companys de la feina. No recordo si sabíem el nostre destí o no, el cas és que ens portaren a Canet de Mar, al convent de monjos que encara existeix al costat mateix del Santuari de Nostra Senyora de la Misericòrdia i que fou convertit, per les circumstàncies, en caserna provisional.

En arribar ens repartiren, per pobles, en les distintes aules: als del Prat i a alguns més del Baix Llobregat ens tocà l'església; uns quants de nosaltres, que anàvem sempre junts, pujàrem cap al cor i ens en férem amos i senyors.

Entre les peces que hi havia al cor de l'església, cal destacar uns quants somiers i un armari encastat que,

en endavant, ens serví de rebost, sobretot per emmagatzemar les ampolles de licor que compràvem.

No relataré la primera nit, que fou infernal, principalment entre els del cor i els de la planta de l'església. Nosaltres, a dalt, que jo recordi, érem el Cándido, el Mansuet (Manso, com ell volia que li diguéssim), el Pujol (nebot del metge senyor Pujol) i jo mateix.

Al matí, el Cándido fou qui ens despertà per avisar-nos que hi havia uns assaltants, ja que nosaltres com que érem els únics que dormíem sobre somier, dormíem plàcidament i no ens assabentàvem de res. Ell mateix s'encarregà de despertar el Mansuet, que quan s'adonà del que passava, va agafar un somier, el travà ben fort a la porta, es va arrambar de colzes a la barana del cor i va fer un crit com un tro dient: Qui és el valent que vol quelcom? El seu crit va fer callar tot l'aldarull, que seguidament es convertí en una riallada general de tots els assaltants que, sigui pel que sigui, ens deixaren en pau i vam acabar la moguda amistosament.

Altres fets que animaren l'estada i crearen llaços de germanor entre tots els del Baix, foren les disputes esportives que s'organitzaven entre tots, com la carrera del passeig del santuari, guanyada pels del Prat, i els partits de futbol, en els quals no teníem rival; cal dir que nosaltres comptàvem amb jugadors com el Mansuet, el Centelles, etc.

També cal fer esment de la relació que s'establí entre els reclutes i les noies del poble, entre les passejades diàries pel carrer Major (Ample) a l'hora del permís de

les tardes i l'anada al cine o al teatre, a què ens dedicàvem tot sovint. Molts férem amistats que, en aquell temps i a la nostra edat, amb més pardals que altra cosa en el nostre cervell, es convertiren en simples i senzills enamoraments. Nosaltres no hi prestàvem gaire atenció per la novetat i els deixàvem volar dintre nostre sense fer-ne gaire esment. Cal tenir en compte que dintre de tot teníem un destí immediat que no era gaire afalagador.

Així anaven passant els dies i fins ens quedava temps per llegir. Entre les lectures que més recordo hi ha la novel·la "Res de nou a l'Oest", que feia poc temps havia estat passada al cinema amb el títol de "Sin novedad en el frente". Aquesta lectura em va causar un fort impacte, fins al punt que dies a venir, algunes de les situacions en què em vaig veure involucrat podien comparar-se amb les de la novel·la, però viscudes per mi. Recordo un dels fets de la novel·la en què en un atac cos a cos, el protagonista explica que per la por passada es va fer de ventre als calçotets. A mi no em va passar en cap de les situacions en què em vaig trobar i on la por, crec jo, havia arribat al límit. Això em fa pensar que és molt possible que no sigui el mateix viure una situació especial o crítica a l'edat dels 17 als 20 o dels quaranta en endavant. Com és natural, no són els mateixos els punts de mira i les formes de catalogar les situacions.

Un altre dels llibres llegits fou la "Revolució francesa", en català. Un volum que també em colpejà fortament per la seva cruesa i crueltat, uns sentiments que,

per l'època i situació que travessàvem, no afavorien gaire els ànims ni l'esperit de ningú. Aquest llibre em deixà el subconscient ple de núvols i de negres presagis. Només una paraula em quedà fortament gravada a la memòria per un fet que més endavant explicaré: és el cas que l'escriptor quan havia d'esmentar els revolucionaris francesos, ho feia en francès sempre i en lletra cursiva, amb el nom de "*les sens culots*".

Tornem, però, a Canet on tinguérem el bateig de foc real, episodi, aquest, viscut de distintes maneres entre nosaltres. Per part meva he de dir que ja va ser el preludi que de valent, jo, no en tenia gran cosa. Els sorolls estridents m'havien afectat tota la vida, fins i tot els focs de la Festa Major. La notícia, per consegüent, no em produí cap alegria, ben al contrari que a d'altres, molts d'ells caçadors. El cas és que, el dia destinat, ens dugueren més enllà del convent o caserna fins passat el castell de Santa Florentina, al peu mateix de Pedracastell, el turó on hi havia hagut una creu monumental, molt venerada a tot el Maresme per ser punt de guia de tots els pescadors, però que com les esglésies, convents i altres edificis religiosos, fou volada amb dinamita (reconstruïda novament anys després en temps de pau). Allà doncs, un dels oficials que ens comandava ens féu formar al seu voltant i, assenyalant un punt al peu de les runes del monument entre les roques, ens digué: "Veieu aquell forat?" i en preguntar-li: "Quin?", contestà: "Fixeu-vos on va a parar la bala per la pols que surti". I dient això apuntà i disparà un cop, senyalant el

lloc escollit. Vist això ens va fer formar per disparar cinc trets de les 10 bales que ens donaren a cadascun. Així que posats en fila, començà l'exercici del tir, vàrem disparar l'un darrere l'altre. A mi em va tocar després del Martínez, que era el conductor del camió de subministrament del destacament i era un dels que estava content per poder disparar, ja que crec recordar que el seu pare havia estat guàrdia civil. A ell li vaig comunicar el meu estat d'ànim. Em donà algunes últimes instruccions sobre com disparar, com per exemple recolzar fortament la culata sota del pòmul dret de la cara i l'espatlla del mateix costat. Ell va disparar primer que jo, amb tan mala fortuna que el fusell se li escapà del recolzament del pòmul i li va obrir una ferida a la galta que li sagnà immediatament cara avall. No cal dir com vaig quedar jo, veient el Martínez, amb el seu metre vuitanta d'estatura i 80 kg de pes, escorxat d'aquella manera. Em tocà el torn i, amb penes i treballs, vaig fer els cinc trets. El que no recordo és haver vist on van anar a parar. A la tarda hi havíem de tornar i acabar amb els cinc trets sobrants del matí. Per sort, però, el Cándido, que estava de guàrdia, me la canvià pels cinc trets. Jo em vaig encarregar del seu lloc a la caserna. Tot l'exercici s'efectuà amb un perillós fusell Mauser.

Encara hi hagué un altre fet que denota perfectament el caire amb què ens agafàvem la situació. El cas és que un dissabte a la nit, uns quants del Prat vàrem deixar els nostres punts de guàrdia a la caserna i ens en vam anar a ballar al poble. Excuso dir l'embolic que es

va formar amb un fet que nosaltres ens havíem pres tant a la lleugera. El tinent de guàrdia, anomenat Beriüete (n' esmento el nom, perquè a causa d'un fet fortuït ens tornàrem a trobar i en certa manera li vaig tornar la pilota), s'ho prengué a la valenta i ens envià arrestats a treballs forçats: tallar i traginar pins per fer llenya per a la cuina i la resta del dia, tancats al calabós, habitació que encara avui es conserva . Sortosament per a nosaltres, la vista del judici va ser suspesa, ja que, mentrestant, s'esdevingué la visita del coronel, que ens anunciava el trasllat a les unitats de guerra, entre les quals hi havia les unitats de xoc. Més endavant intentaré recordar les persones que vam anar a parar a la XIV Brigada La Marsellesa. Així doncs, la història del judici s'esvaï i s'acabà també la nostra estada a Canet.

Encara recordo els menjars que ens donaven: cafè, al matí —de mili, és clar—, i al migdia o al vespre invariablement, patates o llenties, llegum que la majoria desconeixíem. Recordo que en una de les visites que ens varen fer els de casa, els vaig explicar que per menjar ens donaven una cosa que era com veces dels coloms. Des d'aleshores en endavant, ja no les vaig perdre de vista i fins i tot han arribat a agradar-me, sobretot si són ben fetes.

D'aquesta manera va passar aquell mes d'abril, amb un parell de marxes a la muntanya. Ara només en recordo una, precisament a Sant Iscle de Vallalta, poblet situat a uns quatre quilòmetres de Canet. En arribar-hi, trencàrem files i, com és natural, ens dedicàrem a fer

amistats amb les noies del poble. Tinc una curiosa anècdota per explicar: amb una de les noies que vaig trobar, vam fer una curta coneixença i en demanar-li l'adreça per fer un intercanvi de correspondència, em digué que era de Barcelona i que estava a Sant Iscle a casa d'uns oncles, i que per escriure's amb algú havia de demanar permís a la seva família. Així és que ens presentàrem allà i demanàrem el permís. Concedit aquest, intercanviàrem fotografies de les que la majoria ens havíem fet com a record al poble de Canet i ens acomiadàrem per no veure'ns més. No vam tenir cap altre contacte que les lletres que a partir d'aquell moment ens intercanviàrem des del front.

Un altre d'aquests moments que he deixat expressament per al final és el primer contacte amb la meva dona, que ens va permetre iniciar una relació que, enmig dels temps i dels avatars dels seixanta anys i escaig de la nostra vida, ens ha portat a la meva muller i a mi a poder-ne fer un digne epíleg. Els fets del principi ocorregueren així.

En una de les sortides de la tarda per passejar, en què acostumàvem a anar junts en Cándido i jo, topàrem amb un parell de nenes d'uns 15 o 16 anys que portaven una garrafa de vi. Els en vàrem demanar un glop i ens invitaren a seguir-les fins a casa d'una d'elles, la Maria, la meva dona. (L'altra es deia, i es diu encara, Pilar, i va fer una bona amistat amb en Josep García, el "Fred" com l'anomenaven les noies per la seva semblança, segons elles, amb l'artista de cinema Fred

MacMurray). Ens convidaren a un got de vi a cadascun de nosaltres i ens vàrem fer amics dels grups respectius de nois i noies i, conseqüentment, companys i companyes dels dies de ball que se celebraven a l'ateneu de la vila, els dissabtes i diumenges. Però com que tot arriba, també ens tocà el comiat, amb la corresponent promesa de mantenir una correspondència mútua amb elles, com a padrines de guerra, i l'intercanvi habitual de fotos recordatori. Em consta que a alguns els durà bastant de temps la relació, però les circumstàncies les varen anar retallant, segons els casos.

Se m'han esborrat de la memòria molts detalls com aquest del comiat, ja que el diari que portava de les principals dades que se succeïren, el vaig perdre com ja explicaré més endavant, al pas del riu en la batalla de l'Ebre. Després ja no vaig tenir ànims ni temps ni ocasió de tornar a començar-lo. És per això que quan m'he decidit a recomençar-lo, m'he trobat que la memòria em falla, principalment pel que fa als noms de les persones, els llocs i les dates, i per tant he recopilat tan sols les principals dades, que més o menys he aconseguit mantenir vives en la memòria fins ara.

LA MARXA CAP A L'EBRE

Vàrem fer la sortida de Canet en camions russos katiuskes i solament recordo el pas de les costes de Garraf, les passàrem drets dintre les caixes dels camions, que anaven descobertes, i anàvem fent contraballanç al revés dels viratges per poder compensar els revolts tan abundants que hi ha en aquest lloc.

El nostre destí, de moment, era el poblet de Cantallops, al Baix Ebre. Ens hi vàrem estar entre dues i tres setmanes, allà ens van separar en diferents grups i no ens podíem comunicar els uns amb els altres. El que sí que tinc la certesa que poguérem fer, fou avisar a casa, ja que el primer diumenge que érem allà va venir una bona representació pratenca en bicicleta, entre ells recordo que hi havia el meu oncle Enric Oliva. Aquest fou un dels fets en aquest nou lloc. L'altre fou que tin-

guérem una representació teatral feta pels milicians de cultura de la Generalitat, com se'n deia en aquells moments, que es dedicaven a portar distracció als milicians de segona línia de front i suposo, també, que als hospitals de guerra.

Aquí ens dedicàrem a l'aprenentatge de la instrucció i posada a punt de la disciplina militar, fins que vingué un nou trasllat, aquest cop als afores del poble de Rasquera, a la Ribera d'Ebre, d'on era fill en Jordano Pellissa. No cal dir que ell tingué una gran alegria, perquè encara que nosaltres teníem completament prohibit abandonar el campament, que estava envoltat de filat d'espines, sí que podíem rebre visites. A ell li fou fàcil contactar amb els seus familiars i avisar els del Prat del nostre destí, cosa que era impossible de dir per carta, ja que hi havia una censura molt estricta. Tot i així encara vàrem tenir la visita, que no sé com va arribar, de la mare del Lluís Celma, conegut al Prat com el "Llaunes", encara que nosaltres a ell no li dèiem directament.

Aquí tinguérem la visita d'un camió d'intendència on podíem comprar totes les begudes alcohòliques que volguéssim, pagant és clar. En aquest aspecte cal recordar que aleshores, i fins aquells moments, havíem cobrat puntualment deu pessetes diàries, diners que jo tenia guardats, menys els que vaig gastar comprant una ampolla d'estomacal a Canet. M'he oblidat d'anotar que en el mes transcorregut a Canet, vàrem deixar un armari, que hi havia encastat a la paret, completament ple de caixes amb ampolles de licor buides, que ens

haviem begut en aquell lapse de temps. Tornant a Rasquera, recordo que el "Pegue", com li dèiem al Pegueroles, estava malalt a la seva barraca i jo em vaig oferir per passar el dia fent-li companyia. Em va demanar que li comprés una ampolla de vi dolç per passar la tarda. Així és que aquella tarda ens la vàrem passar tots dos sols a la seva barraca feta de canyes de rec, parlant del Prat i dels temps passats, fins que se'ns acabaren les dues ampolles de licor. Total que amb el poc menjar i la quantitat de beguda ingerida, vàrem acabar amb un bon mareig.

Un altre fet d'aquest campament de Rasquera fou la creació d'una societat que vàrem fer entre sis que, precisament, no teníem barraca per dormir. No n'haviem construït cap per veritable mandra i dormíem fent bivac, sota les branques de les oliveres. Però veient que la cosa s'allargava, decidírem construir-ne una.

El primer que vàrem fer fou donar un nom a la societat, cosa que acordàrem en una assemblea entre nosaltres mateixos. El nom decidit fou Mimocafujoquim. Mi, pel Miquel Esteban; Mo, per jo mateix; Ca, pel Cándido; Fu, pel Fuixart; Jo, pel Jordano i Quim, pel Quimet. Un cop aclarit això, ens posàrem mans a l'obra de construir la nova casa, sense saber si tindríem temps d'acabar-la o no.

Així és que vàrem començar a tallar canyes amb un ganivet d'aquells de podar ceps que jo havia comprat a Canet i així férem una estiba de canyes com una muntanya de mitja olivera; entrellaçant les canyes amb les

branques i cordills i filferros vàrem fer les parets, amb dues obertures grans com a finestres i una de central com a porta d'entrada.

Aquí fou on descobrírem un tresor que teníem els de la societat Mimocafujoquim i que podíem explotar en benefici propi: en les estones de lleure que teníem, podíem passar bones vetllades escoltant el Quimet Codina, el Quim de la Societat, cantant cançons de sarsueles, diferents peces de teatre i, fins i tot, d'òpera. Per això organitzàvem, a petició dels altres, trobades a l'entrada de la nostra cabana, on ens alegrava l'estona cantant el munt d'obres que ell havia interpretat, com podien ser els tangos "Aquel tapado de Armiño" i "Silencio en la noche", sobretot aquest últim, que parlava de França i de la Segona Guerra Mundial i fou la cançó preferida de tots els internacionals a partir d'aleshores. Era molt estrany que en un moment o altre, durant el dia, no se sentís la potent veu del Quimet entonant el "Silencio en la noche" i invariablement, en el tros que anomena "los campos de Francia" hi havia una eixordadora salva d'aplaudiments. De tota aquesta història en poguérem treure que mentre vam estar en segona línia, no ens va faltar mai més el tabac, sobretot el tabac francès. Els espanyols pagaven amb un o dos cigarrets dels paquets de 0'70, que eren aquells cigarrets que anaven embolicats amb paper fi, però que s'havia de canviar per un altre full que ja es venia i del qual nosaltres no disposàvem. Mentre que els francesos regalaven Gaulois, que eren cigarrets fets, o tabac d'escafarla-

ta que era tabac per a pipa i t'havies d'espavilar fent pipes de canya. Tota aquesta ganga se'ns acabà a partir de la nostra arribada a la línia de front.

No sé quants dies vàrem tardar a tenir la cosa presentada i llesta per habitar-hi. El que sí que recordo són els dinars que fèiem aleshores. Disposàvem d'un petit estoc d'oli que els familiars del Jordano li varen portar i que el Fuixart s'encarregava de repartir-nos. Cadascun presentava el seu "xusco" partit per la meitat i ell hi posava l'oli des de la cantimplora, cantant un "Tiruliru", perquè tots en rebéssim la mateixa quantitat, excepte el seu "Tiruliru" que durava tres o quatre segons més que el dels altres. Nosaltres ho havíem d'acceptar com a contribució a la imparcialitat amb els cinc restants. Aquest "xusco" amb el rajolinet d'oli eren les postres extremes que cada dia ens podíem donar, fins que s'acabà, com també s'acabà la nostra estada al campament de Rasquera.

MÉS A PROP DEL FRONT

El nou trasllat fou més cap a l'Ebre per construir més barraques, amb pedra de les parets d'oliveres i garrofers, per acollir-hi unitats que venien del front i a les quals nosaltres havíem de reforçar.

Fou en aquell moment que començà la veritable barreja amb gent bregada del front. No es pot descriure el que es produí entre ells i nosaltres. Hi havia gent que es despullava al sol per matar-se els polls, perquè n' anaven farcits; que et demanava aigua de la cantimplora, sense eixugar-se la cara; que feia les seves necessitats a la vista de tothom i s' eixugava amb pedres del camp. Així és que ens quedàrem sense aigua, ja que ningú no es va atrevir a fer servir els envasos que nosaltres teníem nous de trinca. Això sí, volgueren confraternitzar amb nosaltres, explicant-nos, mig en francès mig en castellà, qui eren, d'on venien, etc.

Així vàrem saber que érem en un batalló de la XIV Brigada Internacional, que acabava de fer la línia del front des de Tortosa cap a Amposta i que ells eren francesos, belgues i una barreja entre armenis, russos i d'altres nacionalitats, però quasi tots procedents de França, molts ells de les presons, ja que als d'acció política i sobretot als comunistes, els deixaven triar: o al front d'Espanya o a la presó.

Uns quants dies s'escolaren en fer algunes marxas com a entrenament, sense concretar el perquè. Entre aquestes n'hi hagué una a l'Ametlla de Mar, població que jo no coneixia però que vaig reconèixer bastants anys després en unes vacances que vàrem anar a passar-hi, quan vaig identificar l'entrada al port.

En aquest període hi tinc alguns punts obscurs, de llocs d'estada camuflats entre avellaners i oliveres, sempre tirant cap al sud, sense conèixer cap lloc determinat, fins que en una d'aquestes caminades, que fou llarguíssima, d'unes quantes hores, ja de nit ens donaren l'ordre de no fumar ni parlar i ens endinsàrem en un terreny pla i sense cap ondulació i aleshores aparegué com una fila de petites llumetes que fins l'endemà no vàrem poder esbrinar què eren. Es tractava de l'entrada de les barraques de segona línia, que es comunicaven directament amb la primera línia del front per mitjà de curtes trinxeres en forma de Z.

Tornant enrere però, allà ens feren buscar un lloc a terra on passar la nit. Jo vaig trobar un forat, on em vaig encabir, que era com un petit refugi d'uns dos

metres quadrats, amb el terra format per un somier sol i d'una alçada d'un metre i mig, tapat per uns quants troncs i un bon munt de canyes, com vaig poder veure l'endemà.

El despertar fou quelcom inexplicable. Primer sentírem una mena de "tac, tac..." i als pocs segons unes explosions horroroses precedides cada una d'un curt xiulet. Tot plegat durà cosa d'una mitja hora fins que va passar del tot. Aleshores ens vàrem atrevir a sortir dels camps o amagatalls i al darrere de les canyes en les trinxeres emplaçades a segona línia, ens repartiren per esquadres de cinc individus cadascuna; després, per seccions i un cop formats així ens repartiren l'armament: un fusell rus i una baioneta cadascun. Al mateix temps algú ens explicà que acabàvem de rellevar una altra tropa. Suposo que els feixistes es devien haver adonat d'algun moviment inusual per part nostra i per això ens obsequiaren de bon matí amb aquella traca de morters del 81, per si de cas. D'aquesta manera ens repartírem per la trinxera, tot tenint compte d'ajupir-nos en passar per davant de les espitlleres, ja que segons ens van explicar, hi havia especialistes a vigilar les ranures dels parapets i quan veien passar una ombra pel recte del forat de treure el fusell, tenien la paciència i la punteria necessàries per, en un moment determinat, enviar-te una bala que poques vegades fallava, sobretot si eren moros o guàrdies civils.

Els primers dies ens van destinar un sergent rus (dels de França) que ens feia proveir de pales i pics i ens feia

fer trinxeres per entre els canyars a la vora del riu i, de tant en tant, fèiem unes casamates que després a les nits reforçàvem amb sacs de sorra. Així ens anàvem organitzant poc a poc, ja que els marges de l'Ebre eren tant per a ells com per a nosaltres les veritables trinxeres. El front era bastant tranquil i de moment ni es preveia que ningú s'atrevís a travessar-lo.

Entretant ens prengueren les filiacions i nosaltres també vàrem donar les nostres. En Miquel digué radio-telegrafista, mentre que jo vaig dir oficinista.

Continuàvem però la construcció de les trinxeres, comandats pel sergent rus que, dit sigui de pas, ho feia bastant malament. Aquells dies es va aixecar un vent fortíssim que ens acabà d'aixafar la tranquil·litat, ja que de cada dues palades que trèiem de la trinxera, una tornava al seu lloc.

En aquests primers dies tinguérem la visita del comandant del batalló, un negre anomenat Dinah, que era, en realitat, tinent com a graduació militar. Aquest ens conduí per la trinxera, ens va ensenyar el que calia i el que no calia fer. Arribats a un lloc en què la trinxera feia un petit desnivell, a uns vint metres de l'aigua del riu, ens digué en un castellà mig xampurrejat del francès, que no calia tenir por, que els feixistes en tenien més que nosaltres. El cas és que va sortir de la trinxera, va pujar al turonet i a plena vista del que per a nosaltres era l'enemic, es tragué una pistola metralladora que portava en un estoig de fusta, que en realitat era la culata de la mateixa pistola, i disparà dues ràfegues de

trets sense que contestés ningú de l'altre costat. Això ens deixà a tots estupefactes, però el cas és que ens quedàrem quiets a la trinxera i ningú no es mogué. Poc després, s'acomiadà i continuà la seva ruta.

Des del punt on arribàrem amb el comandant, ja podíem veure els ponts del riu Ebre destruïts, a l'altra banda dels quals, és a dir a la part d'ells, hi havia i encara hi ha, una església amb el campanar, que era un punt de guaita per vigilar les nostres línies.

Tornàrem cadascun al seu lloc, així van passar entre sis i vuit dies de la nostra arribada, sense cap més novetat que l'estrident rebuda del primer dia i el fet que em trobava amb una molèstia terrible a la regió del pubis, fins que vaig adonar-me que anava ple de milers de polls i de llémenes. Com que no teníem res per poder netejar-nos i treure'ns de sobre aquella plaga, no se'm va ocórrer res més que tallar-me el pèl d'aquesta part. Com que portava unes petites tisoretetes a la motxilla, vaig començar a arrancar el pèl fins que no me'n va quedar gens. Ni mai que ho hagués fet ja que fou pitjor el remei que la malaltia, perquè la picor no tan sols no em va passar, sinó que va augmentar. Feta aquesta desgràcia vaig tornar a la barraca, vaig reprendre els torns de guàrdia en el llocs que em tocava, cada quart en quart en el parapet.

De les guàrdies, en recordo una de patrulla en què em va tocar anar a la ciutat de Tortosa. pel camí i als afores de la ciutat entràrem en una torre molt maca, gran i abandonada, com totes les cases de la ciutat i del

voltant que es considerava línia de front, i no hi havia ni una ànima. Entràrem en aquesta torre, en un gran saló tenien muntada una gran biblioteca on hi havia un equip de projecció de cinema Pathé Baby. Li vaig dir al sergent que ens portava la il·lusió que em feia aquesta troballa i ell em va contestar: Per què no l'agafes? Com que tot es veia destruït i abandonat, sense pensar-m'hi gaire, me la vaig emportar cap a la trinxera. A Tortosa, en una botiga de joguines, un dels de la meua barraca va trobar una joguina que també s'emportà i que consistia en una moto accionada per dues rodets centrals a les quals es podia donar corda per fer-la córrer. Era una moto molt gran, d'uns 25 o 30 centímetres i en arribar a la barraca, la posà sobre la porta com a escut. Dono tots aquests detalls pel fet que al matí següent, només apuntà el dia, es va sentir un tret solitari que féu volar la moto fora de la nostra vista. Deduírem que quelcom devia brillar amb la llum del sol i amb un únic tret en varen tenir prou per apagar-ho. Això ens va reafirmar que la cosa anava seriosament.

Un altre dia vingué un enllaç del PC, "Post Commandement" com en dèiem en francès, a dir-me que el capità em demanava perquè m'hi presentés. Així ho vaig fer. El capità de la companyia es deia Dortomb Albert. Era un home ceapat d'almenys 1'80 m d'estatura, que parlava quatre paraules d'espanyol i em preguntà sobre la meua feina a la vida civil i si m'interessava ser milicià de cultura de la companyia. El sol fet de pensar que perdria de vista el sergent rus amb les seves

pales i pics, ja era prou per decidir-me, i immediatament vaig acceptar. Així que passaren un avís per la companyia per donar classes d'alfabetització.

De moment em varen posar a fer els comunicats diaris de la companyia, que s'havien d'enviar al batalló i on s'anotaven les activitats diàries, l'"estadillo" del personal, material, etc. Concretament s'hi havia de fer constatar les bales tirades i el motiu de les gastades. S'ha de tenir en compte que es tractava d'un front molt quiet en aquells moments i s'havia de justificar tot, i no malgastar bales, sense solta ni volta. A dos dies de l'avís, ja tenia de 10 a 12 alumnes cada tarda, entre ells n'hi havia un de moro molt jove, de la nostra edat, i que al front d'Aragó s'havia passat d'ells a nosaltres. Em va dir que parlava tres llengües, però africanes, i per demostrar-m'ho em va escriure en un paper unes quantes frases; pels traços fets era indubtable. El cas és que al cap de tres setmanes ja va escriure una carta que el milicià de cultura del batalló va fer publicar en el Butlletí Mural de la XIV Brigada, i ens va esmentar tant a ell com a mi, en el mateix butlletí, com a èxit aconseguit pels milicians de cultura al front.

Mentrestant, però, i en aquell lapse de tres setmanes, esdevingueren altres fets que cal relatar.

El primer fou que al cap de dos o tres dies de ser nomenat el seu secretari, "secrétaire" com em varen anomenar tots en lloc del meu nom o cognom, el comissari de la companyia, en veure que també em defensava en francès, em va dir que l'ajudés a traduir les seves

xerrades als espanyols nostres. Aquest comissari era, també, el secretari del cap del Partit Comunista francès, André Mariti. És a dir, una mena de personalitat amb certa llibertat dintre de la companyia, cosa que feia que jo tingués, per provar-los, per exemple, els fusells dels espanyols quan es trobaven de guàrdia a la trinxera. Aleshores ja m'hi vaig aficionar força.

Cal dir que tot això em reportà quedar-me a fer tots els àpats al PC. Aquest es trobava separat de la primera línia, una cinquantena de metres, i tot voltat d'arbres i canyes, cosa que feia quasi impossible de veure'l des de l'altre costat i només hi arribava alguna bala escadussera. Per passar-nos, però, a la línia teníem un parapet transversal entre les canyes, completament camuflat. D'ensurts pròpiament dits, al PC només en tinguérem dos o tres. Un fou una bala que entrà a l'habitació del comissari i meva i que s'incrustà a la capçalera d'un dels llits sense tocar ningú. Un altre fou a la tarda, durant la classe de milicià de cultura que donàvem als afores del PC, dessota dels arbres, a la fresca, ja que feia molta calor. Fou cosa de centèsimes de segon sentir la canonada, el xiulet de la bala i l'explosió de l'obús, que esclatà a uns vint metres de nosaltres. Això ho vàrem atribuir a proves d'un canó antitanc, perquè se sol dir que l'obús es posa a zero pel fet que el tret, el xiulet i l'esclat de la bala es confonen quasi en una sola explosió.

Un altre fou que l'Antonio, que era un dels mossos de les escombraries del Prat, que el meu oncle Lluís tenia llogat i que vivia i dormia a casa i per consegüent

coneixia la meua mania de col·leccionar-ho tot, es presentà a la classe —a la qual també assistia— carregat amb una bala de canó; jo calculo que era d'un 7,50, més o menys, com la que havia esclatat dies enrere a la classe, i me la donà. A mi no se m'acudí altra cosa que entrar al menjador on hi havia reunits els oficials de la companyia i tirar-los-la al damunt de la taula. Fins que no vaig veure llur reacció, no em vaig adonar del que havia fet. El capità s'aixecà, em féu anar a buscar una pala, ens allunyàrem un bon tros i em féu enterrar l'obús al dessota d'unes arrels d'una soca vella. Després l'esbroncada fou de les sonores i els altres tampoc no em varen felicitar. El que sí que es va acabar fou la mania de col·leccionar ferros i bales, de les quals en tenia unes quantes. Les nostres, les russes, recordo que eren de punta vermella i fluorescents; després hi havia les antitanc, que eren un xic més gruixudes i que es donaven en comptagotes, ja que la bala que es dispara, porta una bala anterior d'acer que diuen que travessa la cuirassa dels tancs.

Faré una petita explicació de com era el PC i de les persones que el componien. Es tractava d'una casa de pagès amb una planta baixa i una altra a sobre. A baix hi havia el menjador amb una llar de foc i una petita cuina de carbó i llenya, d'aquelles que s'anomenen econòmica; l'entrada, molt espaiosa, pel centre, i un altre apartament, en el qual hi havia un piano, cosa que em fa suposar que els amos eren gent benestant. A dalt, hi havia tres departaments i, per acabar, un galliner a la

part de fora, encara ben proveït de galls i gallines, que es veu que no es pogueren endur.

Les persones que formaven el PC eren el capità, Dortomb Albert, com he dit abans, el comissari; el sergent Caravaca, un andalús cap del servei d'enllaços; un val·lisoletà anomenat Mariano Romero Herrera; un altre francès que anomenàvem “double mètre”, dos metres, perquè era molt alt; i un parell més de francesos, els noms dels quals no recordo. Jo calculo que vaig estar un mes i escaig en aquesta posició, per això procuraré explicar alguns dels fets que succeïren, sense guardar un ordre correlatiu d'aquests fets.

Un fou que segurament pel fet de passar tants dies amb llums d'oli, se'm va fer una lesió als dos ulls, que va arribar a tal punt que al matí quasi no els podia obrir, amb un llagrimaig talment com de pus que em molestava molt. Finalment el capità em digué que agafés una bicicleta dels enllaços i que anés al lloc de sanitat que teníem a la carretera de Tortosa a l'Aldea i que demanés que em curessin. Així ho vaig fer, perquè gairebé no podia obrir els ulls. Mentre anava per la carretera, vaig sentir per davant i en contra meu el soroll d'un avió que va baixar fins als 25 metres i que un cop allí m'envià una ràfega de metralladora. L'ensurt que em va donar no té ni fi ni compte. Primer perquè creia que era nostre i segon perquè era del tipus de les avionetes que estava acostumat a veure al Prat i no m'esperava que pogués anar armada. Seguidament s'enlairà i tornà enrere, cosa que em va fer veure que s'havia adonat

que no m'havia tocat. Molt més ràpid del que trigo a explicar-ho, vaig llançar la bicicleta dintre d'un canal sec que corria paral·lel per la meua esquerra i jo em vaig ficar en un rec que venia travessar, també sec, però que desembocava en l'anterior. D'aquesta manera, i en anar tan baix, vaig fugir de la seva vista i no em va poder disparar. En no mirar on queia, vaig topar amb un obús que hi havia al canal, però a part de la trompada, no em va fer cap mal. Vaig esperar una bona estona per si de cas i en no reaparèixer, vaig continuar el camí cap al lloc de socors, molt a prop d'allà mateix, on havien estat testimonis del fet. Ells estaven convenientment camuflats dintre d'una arbreda. No cal dir que em donaren el remei i em vaig prometre no tornar-hi més.

Un altre petit episodi fou el del morter. Un dia es presentaren un parell d'artillers per fer una prova amb un que, quasi feia riure de tant petit com era. Jo, la veritat, no n'havia vist mai cap, però saltava a la vista que el terrabastall del primer dia no podia ser produït per aquella miniatura. El cas és que portaven una caixeta de fusta amb cinc obusos, un tub d'acer que era el llançador i una petita plataforma. El capità ens manà que els seguíssim dos enllaços més i jo. Així els 4 de la companyia i els dos especialistes del morter buscarem un lloc adequat, un lloc desocupat de tropa, i un cop trobat emplaçarem la plataforma i després de càlculs i més càlculs efectuaren un tret que no arribà ni a mig riu. Corregiren el tir i el segon tret arribà prop del marge. Fins que tirarem el tercer obús, que aquest sí que esclatà.

tà uns metres dintre de la terra, sense fer gaire soroll. El cas és que a continuació plegàrem els estris i ens vam allunyar del lloc tot corrents. No havien passat encara deu minuts, que almenys deu o quinze obusos de 81 cm, esborraren el lloc on havíem estat per a la prova. No cal dir que el capità digué que no volia saber res més de morters.

Com és natural jo vaig anar mantenint el contacte amb els companys del Prat, principalment amb els de la barraca i amb el Miquel i el Cándido. Alguns ja ocupaven alguns llocs: com el Miquel que estava en un curset de comissaris, el Rubio va entrar en un altre de sergents, el Bas estava de barber de la companyia i, precisament, el Bas i el Cándido protagonitzaren un cas que es podia haver acabat en tragèdia. Resulta que el Cándido va portar un encàrrec del tinent de la seva secció al Bas perquè anés a afaitar-lo. El tinent era francès i el Bas li contestà al Cándido: “Digues-li al tinent que vagi a prendre pel cul”. A la resposta, el Cándido li va dir: “Si ho vols així, posa-ho per escrit en un paper”. I l’altre sense pensar-s’ho, ho féu així mateix. El Cándido donà el paper al tinent. El paper deia: “Ves-te’n a prendre pel cul”. Sense pensar que la traducció en francès era quasi igual: “Va-t’én prendre par le cul”. Resum, la broma va acabar amb un comunicat per escrit del tinent i quan ens en vàrem assabentar, no hi va haver res a fer: el Bas era ja al batalló de treballs forçats. Això li va representar escapar-se del primer assalt de la batalla de l’Ebre, com explicaré més endavant.

Tornant on érem, amb els del Prat, fins i tot teníem temps per divertir-nos a la nostra manera. Així, amb el Miquel ens dedicàrem una vegada a escriure un grapat de cartes a noies conegudes i a algunes que no coneixíem tant, explotant el conte de la llàgrima i abusant del fet d'estar a primera línia, que per a nosaltres i en aquells moments eren quasi unes vacances, amb la idea de veure qui acumulava més padrines de guerra. El Miquel fou el guanyador per un ampli marge de cartes.

Tot seguit tingué lloc un altre fet que fou quasi una repetició d'un altre d'anterior. Un dia ens tocà anar a buscar el subministrament del batalló a la nostra companyia, que es feia a alguns quilòmetres darrere del front i en camió. A l'anada no hi hagué novetat: vàrem carregar la camioneta al mig de la plaça del poble del Pere lló. Entre els queviures hi havia un bidó dels de portar gasolina ple de vi, repenjat a l'escaire del darrere de la caixa del camió.

Un cop la càrrega apuntalada sortírem a camp obert. Aleshores vàrem veure una avioneta, que a mi em va semblar la mateixa que m'havia metrallat dies enrere. El conductor del camió, un francès veterà, va fer-nos un gran crit: "Agafeu-vos ben fort!". I tot seguit accelerà a tota castanya, i quan va calcular la marxa de l'avió i la nostra, frenà quasi en sec, sort que anàvem ben agafats, la ràfega va esquitxar tot el davant del motor del camió sense tocar-nos cap tret. L'avioneta donà la volta i va fer una segona passada amb un espetec terrible de trets contra el camió, amb un terrabastall d'estelles i

de confusió. Al mateix moment, però, sorgí d'enmig dels avellaners una descàrrega de fusells i armes semiautomàtiques que segurament devien fer blanc en l'avió, ja que aquest s'enlairà i s'allunyà. Amb tot això vàrem sortir de la carretera del Perelló i vàrem agafar la nostra, de Tortosa. En entrar en el nostre camuflatge del servei de queviures, ja ens esperaven una colla de soldats que ens van preguntar: "Et le pínard?", i el vi?". A ningú se li va ocórrer preguntar si hi havia cap ferit, ja que pel soroll que es va fer era més possible que fos això darrer. El cas és que només hi havia algunes caixes esclafades i una bala s'havia incrustat al bidó de vi, però només se n'havia buidat mig pam. Sort d'això, perquè si no, crec que aquella colla ens hauria volgut fer tornar a buscar-lo. Tot plegat, tornàrem a la companyia com si res no hagués passat.

Entretant, vaig tenir algun regal dels internacionals que tenia en la meua classe de milicià de cultura. Entre tots em van regalar un punyal d'acer fet tot d'una sola peça, tant fulla com mànec. Com ja explicaré més endavant, el vaig perdre, juntament amb un casc de guerra francès que, també, m'havia regalat un internacional, d'aquells que porten com una mena de cresta al bell mig del cap. I finalment, un fusell Winshertter, del qual no tenia bales, però que el capità em deixà portar. L'únic inconvenient era que carregava un pes extra, però no va durar gaire, com ja explicaré més endavant.

També hi havia competicions entre nosaltres mateixos. Una d'elles fou entre el sergent d'enllaços Caravaca

i el cuiner francès de qui no recordo el nom i qui, crec que ja ho he dit, parlava el castellà perfectament. La competició consistia a demostrar qui era més bèstia en matar un cap d'aviram. El francès fou el primer a intentar-ho. Per això agafà un dels dos pollastres que tenia destinats al dinar d'aquell dia al PC. Em demanà el ganivet que m'havia comprat a Canet, el va obrir i la punta de la falç amb què acabava, la va clavar a la gargamella estirà fort enlaire i li va obrir el cap en dues parts, després el va deixar anar per terra. El sergent Caravaca ni s'immutà, agafà el pollastre que quedava, se'l posà sota l'aixella esquerra, engrapà el cap amb la dreta i estirant amb força, l'hi arrancà de soca arrel. No cal dir que va guanyar l'aposta de ser el més bèstia de tots dos.

Una de les coses que més recordo d'aquest cuiner són les amanides que ens feia. Agafava un gibrell de pedra, d'aquells de rentar els plats, hi trinxava l'enciam o l'escarola amb un tallant i hi afegia ceba, all, tomàquet i pebrot, tot ben trinxadet i amanit amb oli, vinagre i sal, i la posava al plat amb un cullerot i encara que nosaltres ens ho menjaven amb forquilla, ells ho feien amb cullera.

Un dels dies tinguérem la visita de la "plana major" del batalló, la qual s'havia de cloure amb un àpat. Total, una festa major en petit. Recordo que férem un àpat superb. Es parà una gran taula que presidia el comandant de Madagascar, a qui ja coneixíem dels primers dies a la trinxera, Dinah.

Vàrem menjat molt i bé, com he dit, i el plat final foren unes plates de conill rostit, almenys n' hi havia quatre. El cuiner les anava servint i preguntava a cadascú quin tall volia. Quan m'arribà el torn en digué en castellà quin tall volia, i jo, també en castellà, li vaig contestar: "Costillitas" i en donar-me-les, se m'ocorregué dir: "Jo no havia vist mai unes costelles de conill tan grans". Aleshores es posà a riure amb grans rialles i dirigint-se en francès al nostre capità, li digué: "Regarde Albert, ton secrétaire ne sait pas qu'il s'agit des lapins de toit ". Aleshores tots es posaren a riure i fins aquest moment no vaig caure que es tractava de gats i no de conills. Varen trigar una bona estona a fer-me'n menjar un trosset, però després ho vaig fer, i no fou aquella l'última vegada que, sabent-ho, vaig menjar "lapin de toit", és a dir gat.

El cuiner francès m'explicà la manera de cuinar els gats. Els pelaven com els conills, llençaven els caps, trossegaven el gat, el posaven en una gerra de pedra amb vinagre i el mantenien en un lloc fresc fins l'endemà. Aleshores la carn del gat es torna blanca. També em va dir que es pot saber si el que es menja és gat o no, en el sentit que els ossos del gat en escurar-los queden pelats i nets i en canvi als ossos del conill sempre hi queden petites restes de carn enganxada.

S'acostava el 14 de juliol i el capità va dir que hi hauria una revisió general de fusells, ja què allà i amb la pols i el vent era molt difícil mantenir-los nets. Al matí ens reunírem els lliures de guàrdia al PC, els d'aquest

departament vam ser els capdavaners; quan arribà a la fila es dirigí a mi i em digué: “Tu no, tu no estàs a la trinxera i tens el fusell embolicat”. Jo vaig protestar i aleshores em digué: “Ça va, laisse moi ton fusil” i dient-me això capgirà el fusell i l’agafà cap per avall, es va treure un ganivet, va rascar el cargolet que hi ha a la part del recolzament a terra i com que jo el tenia recolzat a terra, en van sortir uns granets que quasi ni es veien. Aleshores em va dir: “El fusell és brut. Un altre...”. I així els va examinar tots, amb l’arma a l’esquena, tal i com pertoca, mirant el forrellat i el canó que és el que sempre es fa. Per cert, el que guanyà fou el Pasqualet Domingo del Prat, que s’emportà la corresponent ració de tabac com a premi.

Per descomptat que amb aquell contacte diari, vaig fer una gran pràctica de francès, això em donà peu perquè el meu comissari, que com he explicat abans havia estat el secretari de l’expresident del Partit Comunista francès, em fes sortir com a traductor en el seu discurs a tota la XIV Brigada, formada en una esplanada de segona línia, cosa que també em permeto explicar per una anècdota que va succeir.

El comissari, en el seu parlament, va voler fer una comparança entre la Revolució Francesa i la Revolució Espanyola. Va dir en francès, per traduir al castellà, “parce que si dans la Revolution Francaise il y avait les sans culots, dans la revolution espagnole il y aura les sans souliers” i jo vaig traduir, “puesto que en la revolución francesa existían los sans culots”, i aquí jo vaig repetir

la paraula en francès, ja que en el llibre que jo havia llegit a Canet en català, aquesta paraula estava escrita en cursiva i en francès. El comissari digué i repetí: “No, no, les sans culots” i jo que ho repeteixo igual per segona vegada i en repetir-ho per tercera vegada, va sortir una veu del mig de la tropa que amb un gran crit estentori digué: “Los sin pantalones, gilipollas!”. I tota la tropa esclatà en una gran riallada i jo m’hauria volgut fondre de vergonya. Aquesta fou la darrera actuació del comissari, ja que havia de tornar a França i fou reemplaçat per un rus armeni establert també a França. Aquest rus s’anomenava Aroyant Gregoire i com que no parlava gens de castellà, demanà al capità que jo passés a ser el seu secretari, cosa a la qual accedí. Aleshores el capità va agafar com a secretari en Miquel Esteban.

El comissari inventà les xerrades nocturnes amb els feixistes. Consistien a traslladar-nos ell i jo a un lloc “de escucha” —d’escolta— en un forat a terra, molt arran del riu i tapats amb una manta de la qual només sortia una trompa de gramòfon per poder-me fer sentir.

El discurs començava invariablement amb les paraules “Camaradas del campo enemigo...” i continuava amb un reguitzell de paraules sobre passar-se a les nostres files, etc. Això va durar dos o tres dies, després ells contestaren amb música i altaveus tan eixordadors que jo havia de callar, fins que un cop a un francès —que tenien prohibit parlar— se li ocorregué cridar una diatriba. Ells li van cridar “gabacho de mierda!”, el francès

contestà amb una ràfega de fusell Diataroff, que era dels pocs que teníem a primera línia, fins que la cosa es va generalitzar. Tant ells com nosaltres crèiem que es tractava d'un assalt seriós. El cas és que un tiroteig com aquell no l'havia sentit mai. Les nostres bales russes feien un traçat vermell des de la sortida del canó del fusell fins a l'impacte allà on fos i podies veure tot aquell tros de front mig il·luminat. Fins que al cap de dues o tres hores va anar passant, fins a fer-ho del tot cap a la matinada, que arribà el silenci total.

El comissari aleshores va fer un altre invent: a taula i a les hores de menjar, havíem de parlar un dia francès i un dia castellà, i el que s'equivocava havia de pagar 5 pessetes. És clar que tots procuràvem fer-nos equivocar els uns als altres. A part del matí, que el costum francès era donar-se el "bon jour" amb una estreta de mà, la resta se seguí invariablement al peu de la lletra, de tal manera que la primera setmana el comissari no tingué prou diners per pagar les multes, que al final s'ingressaven a la Creu Roja. Tot això només durà mentre vàrem estar al front de l'Ebre, després no recordo haver cobrat més.

Amb tot això passàrem una bona temporada en tots sentits, sense ni un ferit i, a part del disgust del càstig d'en Bas, res més a esmentar en aquest mes de juliol. Només que algunes nits ens portaven sardines fresques de la mar, a les quals afegíem la collita de cireres del parell de cirerers de l'hort del PC i al mateix temps per arrodonir-ho tot, muntàvem un dutxa al pati de la casa

amb un bidó i una regadora. Vam acabar amb un avís, que ens sorprengué, de relleu nostre i posterior trasllat a un lloc desconegut. Ens hi portaren de nit, sense saber quin era el nou emplaçament. La nostra sorpresa va ser comprovar que el lloc de destí era l'antic emplaçament de la Rasquera, amb l'avantatge que l'única baraca que es mantenia en peu era la nostra, dels "Mimocafujoquim", per tant, nosaltres ja ho teníem tot fet.

EL PRIMER BANY DE FOC

Aquí, hi estiguérem un parell de dies fins al tercer, que cap al tard agruparen la companyia en una torre com un lloc de comandament, possiblement de la XIV Brigada. Hi havia piles de motxilles, mantes i diversos estris personals en diferents grups. Ens van fer descarregar tot el que portàvem a sobre, menys el fusell, la baioneta i les cartutxeres, el que en tenia, perquè no tots en teníem. Jo vaig haver de deixar el Winchester i la motxilla amb el projector Pathé Baby, però em vaig endur el casc i una tovallola lligada a la cintura amb una petita cartera on duia quasi mil pessetes, una fortuna en aquells temps, ja que jo a la fàbrica cobrava 50 pessetes al mes. Igualment i per si de cas vaig embolicar en la tovallola la llibreta del meu diari. Cap al capvespre ens feren pujar en camions i en arribar a la bifurcació amb

l'Aldea, ens van fer baixar dels camions i caminar camps a través, completament de fosc. Era la nit del dia 24 al 25 de juliol. L'única cosa que vaig poder observar era que vorejàvem el canal de l'esquerra de l'Ebre fins que va començar a clarejar. Aleshores i per un canalot que servia de trinxera, arribàrem al poblet de Camp-redó. Aquí ens proveírem de munició, unes 300 bales, un "xusco", dues llaunes de sardines i 2 bombes de pinya. Tots en fila ens dirigírem cap a les canyes de la vora del riu, la nostra companyia sola, que crec que era la tercera. Aquí succeí un fet que, per la seva importància envers tots nosaltres, crec que haig de detallar minuciosament.

Estàvem tots formats en fila al darrere d'un espès canyar, quan em vingué el capità Dortomb i em digué: "Tradueix-me aquest comunicat que acabo de rebre del PC de la brigada". Era en castellà i així ho poso perquè encara tinc el dubte de si ho férem bé o malament: "La 3a. Compañía del 4º Batallón se situará en el lugar de embarcamiento para proteger la retirada del Batallón Divisionario". Li vaig traduir amb la diferència d'interpretació que jo creia que el "lugar de embarcamiento" era al nostre costat i ell opinava que havíem d'anar a l'altre costat, al feixista. No ens posàrem d'acord i encara que jo li deia que allò que ell volia fer era anar al lloc de "desembarcament" i no al "d'embarcament", va fer prevaler la seva opinió.

Mentrestant, i per constància, explicaré el que en realitat va succeir aquella nit del 24 al 25. Es veu que ja tenien preparat un grup de bons nedadors, els quals als

volts de mitjanit i armats només amb un matxet cadascun, es tiraren a l'aigua per mirar d'eliminar els escoltes que hi poguéssin haver en aquells voltants, mentre que a la nostra part rebentaven les trinxeres, els parapets de terra i els sacs de sorra per donar pas als pontoners que havien de tirar uns pontons fets amb bidons dels grossos i fustes per passarel·la. En portaren tres o quatre, al mateix temps que posàvem a l'aigua un grapat d'embarcacions de pesca de diferent mida. Tot això mentre no s'aclarí la llum. Però quan es féu de dia, el primer que volà pels aires foren les passarel·les i després moltes de les barques.

En aquest moment fou quan ja ens vàrem perdre de vista els uns amb els altres, ja que des d'un dels flancs del front ja quedaven uns minuts al descobert. Com a secretari del comissari em tocà anar amb ell en la primera barca que estava llesta. També hi pujà el Pegueroles i tant ell com jo vàrem anar a parar sota d'un banc des d'on, i de comú acord, vàrem fer lliscar les baionetes a l'aigua, ja que obligaven a portar-la muntada al fusell i d'aquesta manera feia més nosa que servei i, al mateix temps, dintre la barca ens podíem fer mal.

El comissari Aroyant, com que m'havia vist nedar a l'Ametlla de Mar s'entestava tossudament a fer-me remar. Jo m'hi vaig negar, al·legant que no era el mateix nedar que remar. Finalment la nostra barca arribà a l'altre marge. El primer que férem el Pegue i jo fou colgar les dues bombes de pinya dessota d'un tronc d'arbre que hi havia trencat allà mateix i repartir-nos tot seguit

cap a dalt del turó que feia a la vegada de petita trinxera. Jo em vaig ajaure a la dreta del Pegue, que es mantenia dret disparant com un desesperat. Vaig cridar-li que s'estirés a terra, però fos pel soroll dels obusos antitanc o perquè estava encegat per la lluita d'aquells moments, no em féu cas. Recordo d'ell que des que vàrem anar a Canet no es va afaitar més, es va deixar la barba i el bigoti fins que acabés la guerra, segons deia ell, i, en canvi, es feia rapar el cap. Així que vaig continuar tirant fins que no vaig poder recolzar-me el fusell a l'espatlla, ho vaig intentar per sobre del genoll i fins amb la culata a terra. D'aquesta manera, i de tant en tant, havia de posar el fusell a dintre l'aigua perquè es refredés i seguidament el greixava amb un setrill d'aquells de greixar les màquines de cosir. En un d'aquests viatges vaig veure el Pegue estirat de cara enlaire amb els peus recolzats en el petit parapet des d'on tirava, precisament en el moment que passava el comissari a qui li vaig cridar: "Aroyant un sanitair, Pegue est blaisé", "Aroyant un sanitari, el Pegue està ferit". Des de la meua posició el veia panteixar, és a dir, pujant i baixant el pit com si respirés. Aleshores el comissari em contestà: "Il est mort. Vine". "Està mort, vine". Vaig baixar del turonet i del lloc on es trobava el comissari i vaig veure el cap del pobre Pegue. Tenia una petita ferida en una galta d'on rajava un fil de sang, era d'una bala de les que anomenàvem "dum dum". Això era l'entrada. El recorregut va ésser pel paladar i l'explosió al cervell, per la qual cosa part d'aquest juntament amb la boina varen

anar a parar dalt d'un dels arbres que teníem al costat. Mentrestant es va recruar el foc de l'artilleria amb l'avanatge que gairebé cap obús esclatà a la nostra línia, ja que ens passaven de llarg fins topar amb les nostres trinxeres, que teníem al darrere nostre.

Així les coses i mort de gana, allà mateix em vaig disposar a menjar el pa que portava mig fet molles, barrejat amb les bales que em quedaven en el mocador de farcell i la llauna de carn russa que ens donaren al matí en passar el riu. Això i una cantimplora d'aigua pescada al riu que teníem a pocs metres. Calculo que devien ser entre les quatre i les sis de la tarda. Em costa moltíssim ara poder expressar el meu estat d'ànim en aquells moments. La por, l'angunia, el fet de pensar que teníem la vida penjada d'un fil, l'artilleria pesada, que aleshores començà a bombardejar amb andanades cap al centre del riu per privar-nos la retirada, això amb petits intervals de 4 a 5 minuts... Vaig canviar a una posició un xic cap a l'esquerra i vaig topar amb dos o tres del Prat que em digueren que el Cándido havia sortit voluntari amb un petit grup per volar una metralladora que des d'uns 50 metres els batia perillosament. Ho varen aconseguir tirant-hi quasi bé tots junts les bombes de mà respectives. En aquell moment, almenys, l'enemic no en va tocar cap i tots tornaren a la posició. Poc després vaig trobar uns sanitaris nostres que curaven un moro que havia saltat a la nostra línia i que, mentre l'estaven curant, anava cridant: "Franco! Franco! Franco!". Aleshores un dels internacionals es va encarar amb

els sanitaris i després de recriminar-los per gastar benes que ens feien molta falta, agafà el fusell pel canó i li donà un cop de culata al cap que el deixà sense cura possible. Poc després passà l'Aroyant, el meu comissari, em va agafar pel braç i m'arrencà el triangle de roba que hi portava tot dient-me que els feixistes mataven tots els internacionals amb què topaven. No vaig tenir l'oportunitat de veure-ho, però temps més tard m'ho confirmaren els que van caure presoners. Mentrestant em vaig quedar sense munició, fins que un capità polonès del batalló divisionari es posà al petit parapet que em mig resguardava i en dir-li que no tenia bales, me'n donà un paquet de quinze i em va deixar en el seu lloc. Aleshores vaig veure que la gent fugia enrere cap al riu i, en aquell moment, em caigué a uns pocs metres una bomba de mà de les de fum (aquestes no porten els quadres de metralla com les de pinyó nostres), que va rodolar unes passes i no va explotar; això era un senyal clar que ells iniciaven l'assalt. Tot seguit m'envoltaren tres o quatre francesos de la meua companyia, perquè els ajudés a passar el riu perquè no sabien nedar. Però no ho vaig fer, pel batibull de sorolls que ens envoltaven i pel fet que hi havia tota una pila de gent que no distingia si eren dels nostres o d'ells. Vaig tenir el temps just de treure'm les sabates, el pantaló i la guerrera, em vaig embolicar el mocador de farcell al coll, on vaig encabir el punyal que m'havien regalat, la cartera i el diari, i em vaig capbussar a l'aigua des del mateix marge del riu, d'un metre escàs d'alçada, sense mirar enrere.

De resultes del xoc amb l'aigua es va desfer el mocador i tot es va perdre al fons del riu. No obstant això, vaig aguantar la respiració tot el que m'era possible, crec que almenys devia nedar quinze o vint metres. En treure el cap de l'aigua vaig fer espatlla, que era l'estil que més dominava i que, a més, em permetia veure la voreta on ja hi havia els moros disparant contra tots els que intentàvem escapolir-nos per aquest mitjà. Així és que sortint només per respirar i nedant submergit la resta, vaig poder arribar al mig del riu i, des d'aquí en endavant, en un espai entre mig de les andanades de l'artilleria i les passades de l'esquadrilla dels caces italians, vaig tocar terra, i allò sí que fou un prodigi: que a la vista de tots, no em fessin ni una esgarrapada. Vaig pujar els set o vuit metres de la nostra trinxera en un tres i no res. En arribar a dalt vaig topar amb el canó d'una metralladora, on em vaig agafar per no caure enrere cap al riu. Immediatament sortiren uns braços per l'arpillera que m'estiraren cap a dins del fortí i el primer que em digueren fou: "Has estat de sort noi, perquè fa més d'una hora que tenim la metralladora encasquetada, si no hi hauries deixat les mans, ja que estava vermella del foc efectuat sense parar ni per reparar-la". Es tractava d'una metralladora de les de l'exèrcit anomenada Hoskins.

Des d'aquest lloc em fou possible albirar perfectament la tremenda carnisseria que representava el riu Ebre, només cobert de restes de barques i de pontons destruïts. Es veien els milicians buscant aixopluc de l'ai-

gua i que servien de tir al blanc dels moros, que des del marge mateix del riu podien disparar tranquil·lament. Els nostres no podien contestar al foc, ja que havien fet formar els presoners al darrere d'ells. Fou una manxa terrible, agreujada pel fet de no poder prestar ajut a ningú.

Segons ens digueren dies després, dels 1200 que passàrem el riu, vàrem tornar uns 98 nedant, sense comptar els ferits que fins a mitja tarda encara es pogueren recuperar en barca, —anys després i en llibres d'història editats després de la guerra he pogut asseverar aquestes dades per ambdós bàndols—.

Tot seguit, en sortir del fortí per anar a buscar el meu comandament, vaig topar amb un capità espanyol que en veure'm (jo només portava un vestit de bany), em digué: “¿Donde está tu fusil?” Jo li vaig contestar: “Al otro lado del río”. I ell: “Pues ya sabes lo que te toca, ¿no?” I jo: “Sí, un consejo de guerra”, I ell em va respondre: “Entonces espérame aquí”. Als pocs minuts passà el comandant Dinah del meu batalló, que en veure'm, em preguntà pel meu tinent i pel meu comissari. Jo no en sabia res, només que el comissari no sabia nedar. Després vàrem saber que el tinent havia estat evacuat ferit i que el comissari s'havia salvat agafat a un grapat de caixes de munició buides. De tota manera li vaig explicar el que acabava de passar-me amb el capità espanyol i en sentir-ho va desenfundar la pistola i es disposà a buscar-lo. Sort que no el pogué trobar. M'imagino el que devia pensar en veure com anava jo, només

amb l'eslip —descalç, sense absolutament res més— i no veure gairebé ningú més que sortís d'aquell infern.

Mentrestant es va anar fent fosc i sense saber què fer, cansat i desmoralitzat, no se'm va ocórrer res més que posar-me a dormir en un dels nínxols laterals que de tant en tant hi havia a la mateixa trinxera. La nit transcorregué en un silenci absolut. Recordo que al matí vaig anar al poblet de Camp-redó, on hi havia la major part dels que ens vàrem poder escapar de la desfeta. Hi vaig trobar alguns, molt pocs, dels membres de la meua companyia, entre ells el meu comissari, Aroyant Gregoire. Recordo perfectament que des d'un petit puig que fa la plaça Major del poble, al costat mateix del riu, em fou possible poder veure el lloc on havia estat jo la major part del dia, ho vaig corroborar, en veure estirat a terra el Pegueroles allà mateix on havia caigut mort. Tot això gràcies a uns prismàtics que em van deixar. El silenci era absolut. La vorera feixista, que el dia anterior havíem ocupat, estava plena de moros que tenien els presoners formats al llarg de la posició, cosa que impedia als nostres intentar fer foc de cap mena.

D'aquell lloc ens varen traslladar al poblet veí d'Aldea, guarnits amb deixalles que ens varen donar.

L'Aldea és un llogarret molt a prop de Camp-redó on ens van portar l'endemà de la desfeta de la batalla del riu, ens van acabar d'equipar i vam poder saber, més o menys, quins n'havíem sortit i quins no, entre desapareguts, morts i presoners. Aquí, hi estiguérem aproximadament uns quinze dies, durant els quals suc-

ceïren dos fets dignes de relatar. El primer fou una petita festa que sens dedicà als supervivents de la batalla. En aquest indret i en una petita masia de les típiques dels arrossaires es destinà el lloc del comandament de les restes de la companyia, que jo calculo en uns trenta i escaigs individus. Aquí, doncs, ens ajudaren a tots els del batalló divisionari i de la meua companyia, un total aproximat al centenar, i ens feren desfilar pel davant de part de les forces de la nostra brigada. Durant la desfílada ens van comunicar la concessió de la medalla de la República en l'estament de col·lectiva, a tots nosaltres. D'aquest fet, però, no en vaig sentir a parlar mai més. Bé, cal que faci constar també que personalment tampoc vaig fer cap pas per informar-me'n.

L'altre fet fou que el comissari m'envià al PC del batalló, on em varen donar un equip tot nou, pantaló bombat, jaqueta amb l'estrella d'internacional, botes de campanya, boina i roba interior, etc. També, després, vaig saber que igualment havien estat equipats el comissari Aroyant Gregoire i el sergent d'enllaços espanyol, Caravaca.

LA REREGUARDA

L'endemà mateix es presentà al PC una furgoneta del batalló per recollir-nos a tots tres i portar-nos a la rereguarda a repartir tabac americà i francès, com a regal del front, als hospitals amb internacionals.

D'aquesta manera, amb una mena de camió furgoneta plena de tabac emprenguérem el camí cap a Barcelona. Primer vàrem passar pel Prat, on vaig presentar els meus companys a la meua família. No cal ni dir l'alegria que els envai en veure'm. Vaig aprofitar l'ocasió per deixar la "Pathé Baby", el projector que havia trobat als afores de Tortosa, i després d'un passeig per la plaça del poble per veure alguns amics, vam continuar el nostre camí. Primer vam passar per Barcelona, on al palau d'Hongria de l'Exposició hi havia ubicat un dels hospitals internacionals; hi vàrem deixar el regal i

vàrem continuar el nostre periple, precisament cap a Caldes d'Estrac (Caldetes) on a l'hotel Nilús, d'aigües termals, hi havia una part dels ferits de la nostra brigada de l'atac de l'Ebre per Camp-redó, entre ells el cap de la meva companyia, el tinent d'Dortomb Albert. No cal dir l'alegria que tinguérem tots dos en trobar-nos en aquell lloc i vius després de les vicissituds passades; com és natural, a ell i als seus companys els deixàrem ben proveïts de tabac.

Continuant el nostre viatge i l'itinerari en el plànol que jo portava i que encara conservo, la propera parada era el poble de Canet de Mar. Jo ja havia anunciat prèviament al comissari que allà hi vivia la meva promesa. Precisament casa seva era a la mateixa carretera. Només arribar vaig trucar a la porta, vaig demanar per ella i tot seguit sortí. La salutació va ser una encaixada de mà, tres o quatre paraules i ens vam acomiadar tot seguit. Encara recordo els comentaris del comissari que em preguntava: "Et les baisers?", "I els petons?" Vaig dir-li que no ens n'haviem fet mai cap, crec que encara deu riure ara.

Així és que entre bromes i gresca vam anar fins a Girona en un altre hospital, on vaig reconèixer un ferit que era al llit amb una cama tallada. Quan anava a saludar-lo em va fer senyal de dir-me quelcom a l'orella. M'hi vaig acostar. Resulta que el ferit, que era un tinent, havia estat professor meu en un col·legi d'orfes de Sant Julià de Vilatorrada, amb el nom de pare Martínez. Em digué que no el delatés, dient la seva identitat, ja que ell

era monjo de la congregació de la Sagrada Família. Com és natural, així ho vaig fer i d'aquí ens dirigirem cap a Vic, on hi havia l'últim hospital del nostre periple, que també tenia internacionals. Pel camí passarem pel poble de Sant Julià de Vilatorrada, precisament on era i encara hi és el col·legi de Sant Julià. Vàrem visitar-lo i vàrem poder constatar que encara hi existia la congregació, si bé obligats a vestir de paisà.

A la tornada ens quedàrem a casa, al Prat, fins al dia següent en què el comissari volgué fer una petita visita a Barcelona.

Seguidament explicaré una cosa que em colpí fortament. Recordo que en una de les cançons que cantàvem al front, parlant dels “enxufats” a la rereguarda, dèiem: “con chaquetilla de cuero y pantalones también y a nosotros en el frente los co.... se nos ven”. Era veritat el que deia la cançó ja que recordo que un dia de festa vam sortir a passejar i els cafès i bars del passeig de Gràcia i de la rambla de Catalunya eren replens de militars, tots mudats i carregats de galons i medalles, des de comandant en amunt. A la brigada, el més alt que havia vist era un tinent i un capità, encara que aquest fou el que a la sortida de l'assalt de l'Ebre em pronosticà un consell de guerra per haver perdut el fusell a l'altra banda del riu. Veritablement deplorable i per apagar totes les ànsies de victòria que hagués pogut somiar.

Un altre fet que es produí aquí fou que al sergent Caravaca, cap dels enllaços de la companyia, mentre prenia un refresc se li acostà una gitana per dir-li la

bonaventura. El sergent, que era un andalús com un temple, li contestà: "Buenaventura no, pero si me dices una maldición que me guste, te doy cien pesetas". Resposta de la gitana: "Ojalá te encuentres una cartera con cincuenta mil pesetas". I el sergent: "Esto no es una maldición. Es una suerte", resposta de la gitana: "y que al ir a recogerla se te caiga la tapa del pecho". No cal dir que ens féu molta gràcia i el sergent li donà les 100 pessetes que en aquell temps era una petita fortuna.

Tornàrem a casa i tot seguit cap al front una altra vegada, a la segona línia que teníem instal·lada a l'Aldea, on succeïren altres petits fets o anècdotes. Com per exemple que el matrimoni propietari de la casa en què teníem instal·lat el PC va baixar de la muntanya i ens va demanar de deixar-los habitar a casa seva, petició a què el comissari va accedir.

Recordo que alguns dormíem en un magatzem de palla d'arròs, on hi havia uns mosquits que, entre el soroll del seu bronzir i les picades, no ens deixaven dormir, fins a tal punt que teníem més baixes per les llagues de les picades, que pels ferits de guerra que es podien cuidar a la nostra infermeria. Un dia, però, a la nit es posà a ploure i vaig aprofitar per muntar-me una petita tenda amb una arada de la casa i la meva manta de campanya per teulada; com és natural, vaig quedar mullat com un pop, però almenys els mosquits no em van molestar. De tota manera, i sobretot als peus, se'm feren unes llagues, que em van deixar uns senyals que em duraren alguns anys.

Un altre dia, dormint a la casa de pagès dels Bonfill, que és com es deien els amos, ens va despertar un gran terrabastall d'explosions. Resulta que l'aviació feixista, composta per una esquadrilla de dos hidroavions Doenier italians, es presentà inopinadament en vol ras a bombardejar l'estació del tren d'Aldea, estació que les nostres tropes encara feien servir per a subministres al front, principalment de nit. Com es pot suposar, es formà un guirigall espaterrant, ja que després de les bombes i en el seu vol rasant, continuaren metrallant a terra amb les tres o quatre metralladores de cadascun dels dos hidros. Nosaltres, mig adormits, a les fosques i al mig d'aquell batibull, buscàvem les trinxeres de refugi per a bombardeigs. El comissari Aroyant tingué tant mala fortuna que saltà dintre el que ell creia que era un refugi i encertà una de les latrines que teníem escampades pels camps, per a la tropa. Per sort, dels nostres no tinguérem cap baixa, però el comissari sortí de la latrina completament ple de bassa de cap a peus i enmig de les rialles de tothom. Sort que ell s'ho prengué també de broma ja que, cal dir, que era una gran persona. Un fet d'ell és que recordo que una vegada portaren pistoles de repetició per a alguns comissaris que no en tenien i també una per a ell. Doncs ens cridà a dos o tres de la seva confiança i ens demanà que li ensenyéssim com anava, ja que ell no en sabia.

Mentrestant arribà un nou membre de la família Bonfill, la seva filla Pilar —tenien un altre fill, però aquest era un noi i també era al front—. Amb ella, que

tenia una edat similar a la nostra, entre els 15 o 16 anys, i un dels enllaços de la companyia, anomenat Mariano Romero Herrera, que era de Ciudad Real, férem una bona amistat, tant és així que per demostrar-li qui tenia més mèrits ens desafiàrem amb el Mariano a un concurs de tir. Vam agafar els fusells respectius i vam anar tots dos, amb ella, a una era per batre arròs que hi havia no gaire lluny de casa seva. Al pedrís que la volta-va vàrem col·locar dues càpsules de bala buides per fer-hi punteria i demostrar així qui era el millor tirador. Primer va tirar el Mariano, des de l'altra punta de l'era i va fer volar la seva càpsula d'un tret precís. Tot seguit ho vaig fer jo, vaig fallar el tret sota les rialles del Mariano. No em vaig espantar, vaig carregar el fusell una altra vegada, vaig apuntar a un pardal —en passa-ven fileres— i vaig dir: “¿Vés aquel gorrión?” I vaig disparar. El vaig fer pols. Estic segur que si hagués repetit aquell tret mil cops no n'hauria encertat cap, però allò féu créixer ales al meu orgull. No obstant, el que no vaig pensar aleshores i sí que penso ara és la imprudència de disparar quasi a nivell de terra sense calcular on podien anar a parar les bales, tenint en compte que el lloc era una segona línia i que no estàvem protegits per trinxeres.

Així s'escolaren els pocs dies de descans en aquell lloc que per a nosaltres, malgrat tot, era com una mena de paradís, fins que ens vingué l'ordre d'un nou trasllat al front i, sigui per casualitat o perquè ja era disposat així, el cas és que ens tocà quasi exactament el mateix

lloc de trinxera d'on havíem sortit dies enrere en el front de Tortosa. Ens aposentàrem, doncs, gairebé en els mateixos llocs. Vam poder veure com els qui ens havien rellevat, una brigada espanyola, ens havien canviat totes les espitlleres, posant-les al revés de com les teníem nosaltres. És a dir, ells posaven la part ampla a la cara de l'enemic, al revés que els francesos que hi posaven la part estreta i la part ampla la posaven de cara a nosaltres, és a dir, del tirador.

Ens acomiadàrem de la família Bonfill amb el corresponent intercanvi de fotos i adreces, que mantinguérem fins passada la guerra. Anys després, vam anar a visitar-los.

DE TORNADA AL FRONT

Arribats al front, ens sorprengueren els bombardeigs dels feixistes a Serra Pàndols i Serra Cavalls, a les proximitats de la població de Gandesa, bombardeigs esfereïdors, dels quals nosaltres vèiem perfectament les grans columnes de fum i pols, que s'aixecaven a gran altura.

Després de passar tres o quatre dies a la nova posició, ens vingueren a buscar en camions, de nit, per traslladar-nos no sabíem on. Vam anar a parar a Móra la Nova, on en un dels ponts construïts pels nostres pontoners, poguérem passar l'Ebre completament de nit. Al cap d'uns quants quilòmetres ens feren caminar camps a través per mig de vinyes i, morts de set, en Miquel Esteban i jo, que anàvem junts, ens dedicàrem a anar palplant els ceps fins que trobàvem alguns ramells de raïm, completament verds i amargants com una mala

cosa, que amb tot i això, vàrem mastegar per poder apaivagar un xic la set. Vam continuar la nostra marxa agafats d'una mà, de tal manera que mentre caminàvem, un podia aclucar els ulls i l'altre, amb els ulls oberts, podia mig conduir el company, ens vam rellevar així unes quantes vegades fins que es va començar a fer de dia. Aleshores va aparèixer una avioneta feixista que, en veure'ns, començà a fer cercles per sobre nostre, deixant anar una columna de fum blanc que delatava la nostra posició. Immediatament ens cridaren per marxar en fila índia i separats l'un de l'altre. Solament, al meu costat, es quedà el "double mètre" que era l'enllaç del meu comissari, de qui aleshores jo era el secretari. Efectivament, al cap de pocs minuts començà un foc granejat de l'artilleria lleugera o antitanc, com en dèiem, perquè els canons tiraven a zero. És a dir, que el tret es confonia quasi amb l'explosió de l'obús amb un curt xiulet d'unes centèsimes. Així veiérem esclatar tres o quatre obusos, fins que, de cop, em vaig veure llençat de nassos a terra, al mateix temps que esclatava una explosió a pocs metres de nosaltres. Resumint, el "double mètre" havia sentit l'obús unes centèsimes de segon abans meu i en lloc d'avisar-me se'm tirà a sobre deixant-me aplanat a terra com un sac, cosa que em salvà d'una mort segura.

El bombardeig continuà encara una bona estona, mentre nosaltres ens anàvem escampant pels camps fins que topàrem amb una carretera. Pel que vaig veure al mapa que sempre portava a sobre, era la carretera de

Camposines a Corbera, abans d'arribar a Gandesa. Aquí acabà el foc d'artilleria i en començà un de pitjor: el metrallament per part de l'esquadrilla italiana d'aviació, que en deien de Calvo Sotelo. Aquests es dedicaven a fer un vol ras, metrallant una posició o un lloc determinats, fent una roda en l'espai, és a dir, ajuntant el primer de l'esquadrilla amb el darrer i s'enlairaven tot seguit per anar repetint el joc sense parar. No cal dir que les files índies en què formàvem a tot el llarg de la carretera, desaparegueren en un tancar i obrir d'ulls. Això durà uns quants minuts, el temps de cobrir tres o quatre d'aquelles terribles rodes, amb l'estrepitós soroll dels avions i de les metralladores damunt nostre. Nosaltres, morts de por, estàvem arraulits com podíem en els marges de la carretera, fins que d'una de les companyies, sortiren dos internacionals que armats amb sengles fusells metralladors i amb un valor suïcida, es plantaren al bell mig de la carretera i van fer front amb els seus respectius fusells als avions que els venien de cara. Fer aquest acte i enlairar-se tota l'esquadrilla cap al firmament fou instantani. Aleshores totes les files vam engegar una pluja de bales amb els nostres fusells russos.

Recordo que els dos fusells metralladors eren un rus Dictaroff de plat i un francès de carregador de mitja lluna. Hi hagué una forta ovació per als dos voluntaris ja que els avions desaparegueren i marxaren cap a les seves línies. El cas és que ens manaren desfer la formació i endinsar-nos pels boscos dels estreps de la Serra Cavalls. En aquests moments, tinc un xic barrejats a la

memòria l'ordre d'algun dels fets que es desenvoluparen en anar prenent lloc a les posicions a què anàvem destinats. Foren aquests. En un dels emplaçaments en què bona part dels integrants de la catorzena brigada ens vàrem parar per descansar, un lloc cobert de pins, bastant pla i ben camuflat, un matí se'ns presentaren quatre tancs pesats russos, es col·locaren bastant separats entre ells, però això sí, al voltant de tots nosaltres i, un cop col·locats, començaren un foc granejat intensíssim amb el canó de la torreta i en direcció a les línies feixistes. Això ens estranyà molt en principi, de tal manera que fins i tot alguns dels nostres comandaments ens anaren avisant de preparar-nos per canviar de lloc. Efectivament, passats uns quinze minuts, els quatre tancs van girar cua i van desaparèixer de la nostra vista. Fet això, ens van fer abandonar el terreny. Vam pujar per un pendent de la muntanya des d'on, al cap de poc temps, poguérem veure la resposta feixista, consistent en un bombardeig de l'artilleria que anomenàvem "la loca", que consistia en un grapat de canons de 7'5 (uns 200 es calculava) i que tiraven en totes direccions. Van deixar el terreny en què havíem estat completament llaurat. Això ens va fer sospitar, fins i tot, que els tancs nostres que vèiem eren més aviat de personal de la 5a. columna feixista instal·lada al darrere de les nostres línies republicanes, que no pas dels conductors vinguts directament de Rússia. A la nit dormírem en el pendent alterós del nou emplaçament, ens vam despertar el matí següent 15 o 20 metres més avall del

lloc on ens havíem col·locat la nit anterior per dormir. Tal era el nostre cansament que no ens adonàrem que havíem rodolat un bon tros muntanya avall sense despertar-nos.

A partir d'aquí ja ens endinsàrem al terreny cobert pels bombarders, que al matí sortien de les línies feixistes en gran nombre, entre 60 o 80, i uns 200 caces d'escolta a sobre d'ells feien una passada i descarregaven les bombes més cap al darrere nostre, ja que calculo que nosaltres estàvem massa a prop del front. D'aquesta manera es formaven les grans muntanyes de pols que nosaltres havíem vist des de Tortosa, però que ara vistes des d'aquí feien ennegrir l'espai i alhora el terrabastall i la mortaldat que ocasionaven, deixaven molt de tros quasi a les fosques. Aquests bombardeigs eren al matí i diàriament, l'únic avantatge —si se'n pot dir així— per a nosaltres era que a les primeres línies del front no hi tiraven per por de tocar els mateixos seus del quals, en alguns llocs, no crec que ens en separessin ni vuitanta metres. El que sí que ens arribava era l'artilleria lleugera, “la loca”, que quan disparava ens deixava molt malmesos i completament dispersats. Tiraven a tort i a dret sense parar i, amb prou feines, podíem proveir-nos de menjar, de beure i de munició.

Un cop vaig topar en una petita carena amb quatre o cinc companys arraulits uns contra els altres. N'arribà un altre que em digué si hi havia un voluntari per anar amb ell a primera línia, per tallar uns trossos de carn d'un mul d'aprovisionament. Un dels obusos de “la loca”

li havia fet impacte al damunt i, com que duia un parell de sàrries amb unes quantes caixes amb bombes de mà, el mul esclatà fet bocins. El comissari Aroyant, que també era amb nosaltres, es va oferir i aleshores ens va demanar un matxet —no en teníem perquè tots portàvem baioneta russa que és punxeguda com un tornavís. Aleshores els vaig deixar el meu ganivet, comprat a Canet, que era dels de podar les vinyes. Poc després tornaren tots bruts de sang i amb uns quants grapats de pelleriungues de carn. L'espectacle era esfereïdor: veure aquells companys morts de set xarrupant aquelles destrosses i bevent-se la sang. Em quedà gravada per sempre la imatge del comissari en aquest acte. Ell tenia les dues dents centrals de la barra superior trencades en punta, en forma de tisora mig entreoberta, de tal manera que en mossegar només clavava les dues puntes a la carn. A mi se'm va ocórrer dir-li al comissari de cremar un parell de branques de pi verd per almenys socarrimar la sang. S'hi va negar al·legant, amb molta raó, que si veien fum ens cosirien a morters. Així és que em vaig quedar sense res, perquè no era capaç de menjar res cru, del fàstic que em feia.

Cap al vespre ens reunírem unes dues companyies, mig coberts per unes roques; allà ens donaren dues bombes de mà de pinya a cadascun i ens van dir que havíem d'anar a assaltar la darrere posició que ens mancava per entrar a Gandesa. Ens van fer alinear en dues files, però abans de posar-nos a lloc, es reuniren els dos comandaments de les dues companyies, ja que segons

L'ordre rebuda una havia d'efectuar l'assalt i l'altra havia de romandre a l'aguait, com a recolzament.

Es donava el cas que els dos comandaments, que eren tinents de graduació efectiva, eren per altra part íntims amics i tots dos volien l'honor de portar a terme l'operació. Per això decidiren de comú acord donar-ho a la sort, és a dir , a les palletes i guanyà l'altre, no cal dir que això ens donà, malgrat tot, un respir momentani. Així que començaren a passar els primers, passaren per davant de dos bidons de conyac on un milicià a cada bidó, omplia una tassa d'aquest licor a tot aquell que en volia. No cal dir que era fosc, negra nit, i en la nostra posició es mantenia un silenci bastant intens, torbat tan sols, de tant en tant, per algun tret fugisser. En passar el darrer soldat de la companyia, de la qual ens anàvem acomiadant i els desitjàvem sort, començàrem a passar nosaltres. Primer el comandant i el comissari, després dos o tres tinents que ens quedaven i tot seguit passà el Miquel Esteban, com a secretari del comandant, i jo al darrere, com a secretari del comissari. El que sí que recordo molt bé, és que cap d'ells va beure conyac, perquè corria la veu que el conyac era barrejat amb pólvora per fer-lo més fort, però no he arribat mai a saber si era veritat o no. En tocar-me a mi, tenia tanta por que per fer-me-la passar, me'n vaig prendre dos gots o tasses. No recordo que m'hagués afectat de cap manera, i vaig continuar amb la mateixa por d'abans.

L'atac consistia a baixar de la nostra posició fins a un tálveg a l'altre costat del qual, tot pujant l'altre vessant

hi havia la posició feixista al darrere d'algunes tires d'espins. Ens quedàrem resguardats, atrinxerats al darrere d'algunes roques, fins que començaren a esclatar les bombes de l'atac dels nostres, seguides immediatament d'un foc de fusells, màquines i morters que feia feredat, sense que nosaltres poguéssim fer absolutament res per por de tocar-ne algun dels nostres. Tot seguit començaren a passar corrents i a retirar-se els que havien atacat. Recordo molt bé un grup de cinc amics als quals feia pocs minuts que havia acomiadat a les nostres línies, que tornaven tots junts, repenjan-se els uns amb els altres, tots ferits i regalimant sang pertot arreu, fins que pogueren cobrir-se al darrere d'alguna de les roques que ens donaven aixopluc. El forcejament va durar fins a la matinada, en què poc a poc, ens retiràrem els que poguérem, amb els ferits. Així vam passar a segona línia i vàrem ser rellevats per altres forces de xoc. Col·locats aquí, ens tocà fer el de sempre que canviàvem de lloc, és a dir, agafar una de les pales del PC per a aquests efectes i començar a fer clots o refugis semiindividuals per fer-los servir com a aixopluc en els bombardeigs d'aviació o de l'artilleria. Un matí ens tocà la visita de l'esquadrilla italiana de Calvo Sotelo, els quals, i possiblement des d'un lloc elevat, degueren veure un moviment inusual i ens metrellaren, com de costum, fent la roda, de tal manera que des del nostre lloc, un xic elevat, podíem disparar contra els pilots als quals podíem veure fins i tot llençant caixes amb bombes de mà contra els refugis que nosaltres havíem construït.

També ens abastàrem d'algun subministrament, principalment de pa, o mes ben dit, de "xuscos". En aquest lloc i moment, el terra estava bastant ple de figues secallones, que m'agradaven molt i em permetien fer uns entrepans que mitigaven en gran manera la nostra fam. La set però, continuava essent atroç, ja que el remei emprat, una tina de fang de més d'un metre plena de conyac i colgada a terra era, com vulgarment es diu, pitjor que la malaltia: com més conyac es bevia, més set teníem, amb l'agreujant dels bombardeigs de "la loca", que durant el dia no ens deixava ni un moment de descans. No sé exactament quants dies durà aquesta situació. Un dia dels primers d'agost, cap a la matinada, vaig sortir del mig amagatall per anar a fer un glop de conyac. De sobte se sentí el xiulet dels obusos. De quatre grapes, tal i com havia sortit del forat, volia tornar-hi però no vaig ésser-hi a temps ja que començaren a esclatar obusos en totes direccions, en un guirigall indescriptible d'esclats que n'hi havia per tornar-se boig. Tal i com vaig poder, arrossegant-me, vaig saltar de cap al refugi, vaig caure, juntament amb un altre company, a sobre d'una llenca d'obús d'uns dos pams, que encara era calenta de l'esclat. Aquest company em digué: "Et surt sang de la màniga esquerra". Efectivament, a causa d' algun esclat de la pluja d'obusos que ens queia al damunt o de la llenca de metralla que ens entrà al refugi, tenia la màniga esquerra mig estripada. Aquest company es posà a cridar demanant un infermer, però es presentà l'Aroyant, el meu comissari, que en un obrir i

tancar d'ulls m'arrencà els bocins de roba, jo ni ho mirava per por de veure la sang. Jo no havia sentit ni l'impacte ni cap sensació de dolor de cap mena. Aquí haig de fer un aclariment: fins després d'un curt temps no me'n vaig adonar, però el comissari em va embenar aparatosament el colze i el braç per poder-me fer retirar del front. Jo no obstant, aleshores, creia ben bé que es tractava d'una ferida greu. Va demanar dos voluntaris, que es presentaren tot seguit, per poder sortir d'aquell maremàgnum i portar-me al lloc sanitari del batalló. Hi arribarem, precisament, quan feia poc que l'havia bombardejat l'aviació i amb penes i treballs, hi trobarem un sol infermer que l'únic que va fer fou afegir més bena al braç. Continuàvem, però, buscant la infermeria de la brigada en el moment d'una nova andanada de "la loca", ens vàrem amagar en un refugi mig cobert en un graó de terra que semblava segur, però de seguida ens vàrem adonar que es tractava d'un refugi de municionament tot ple de caixes de fusta, la majoria de bombes de mà, munició de morters, pintes de metralladora, etc. Els minuts retinguts en aquest amagatall se'ns van fer segles, fins que finalment vam arribar a la infermeria de la brigada o de la divisió, on regnava un maremàgnum de primer ordre. Aquí, sense curar-nos, ens posaren en camions i ambulàncies i a tota velocitat ens van portar cap a rereguarda. Cap al tard vam arribar a la vista de l'Ebre i vam passar a l'altra banda, és a dir a la nostra, en un lloc que, crec recordar, era cap a les vores de Móra la Nova. Allà, en

un apartat de vies del tren hi havia diferents automotors d'aquells que funcionaven a Reus i ens repartiren per hospitals. Els centres sanitaris estaven plens de ferits de gom a gom. Efectuaven les primeres cures als més necessitats i dels altres "passaven", així que la ferida se'm va infectar i no es podia estar al costat meu de la mala olor que desprenia. A Reus, però, no estàvem tranquils, ja que d'aquest punt sortien contínuament avions que deien que anaven a bombardejar les files feixistes del front de l'Ebre.

En aquest punt haig de fer un petit incís en aquestes memòries. Jo he estat de tota la vida un gran afeccionat a l'aviació i sempre havia prestat una intensa atenció a tots els seus moviments, ja fos la dels nostres o la dels enemics. En tots els dies al front, només havia vist una sola actuació de l'aviació nostra, la de la Serra Cavalls, quan al darrere de Gandesa, sobre les línies feixistes aparegué una esquadrilla d'avions Rata nostres que començaren a picar per efectuar un bombardeig. Al mateix moment, el cel es començà a emplenar de cents d'esclats negres dels antiaeris feixistes i els Rates van desaparèixer immediatament. Aquesta fou la primera i única actuació que jo havia vist dels nostres avions fins aleshores.

L'ESTADA A L'HOSPITAL

De Reus ens portaren a Barcelona i aquí es formà un tren ple de ferits per dur-nos a Girona. Recordo que era de nit i el tren anava tan ple, que per tenir més lloc em pujaren al lloc de les maletes, on vaig fer tot el viatge, dormint com una soca. A Girona ja tinguérem les visites mèdiques més serioses. A la primera cura em van preguntar si m'havien tret metralla de la ferida, mig mort de por els vaig dir que sí. Hi vaig estar tres o quatre dies, després em traslladaren, juntament amb altres, a Sant Hilari de Sacalm. Recalco aquest fet perquè per a mi va tenir, poc temps després, molta importància. El cas és que, només arribar-hi, vaig trobar el Joan Centelles del Prat, que també havia estat ferit a la retirada del primer atac de l'Ebre per Camp-redó, cosa que ja vaig explicar en el seu dia, quan vaig comentar el

pas del batalló divisionari de la nostra XIV Brigada i el de la meua companyia com a reforç per a la retirada.

El cas és que a l'hospital ens prengueren l'afiliació a tots. L'encarregat d'aquest afer era un milicià barbut i amb ulleres negres. En preguntar-me la meua, em va semblar reconèixer la seva veu, però quan li vaig dir, no em va ni contestar. L'endemà anàvem passejant amb el Centelles pels carrers de Sant Celoni, quan vàrem veure venir caminant en direcció nostra el milicià metge de la nit anterior. Aleshores, tot d'un plegat se'm dibuixa la imatge de qui hi havia camuflat darrere les barbes, el bigoti i les ulleres negres. Es tractava del doctor Vigo, que també tenia visita mèdica a La Seda. El meu cap de secció a la fàbrica m'havia enviat moltes vegades al poble, a fer alguns encàrrecs per al doctor, com comprar-li tabac, etc. Al moment, doncs, vaig tenir una gran alegria però ell ens portà a un lloc separat on ens explicà que era allà amb nom fals, perquè al Prat era perseguit per la seva filiació política. No cal dir que li prometeren guardar silenci i no dir-ne res a ningú.

Així passaren gairebé dos mesos, sense preocupar-nos de res més que no fos passar-ho bé i no pensar. No em vaig assabentar fins acabada la guerra, que la nostra estada perllongada a l'hospital va ser deguda a la resistència del doctor Vigo a donar-nos l'alta. Mentrestant ens vingueren a visitar alguns dels nostres familiars, entre ells la Maria Ribas de Canet, que aleshores ja era la meua promesa. Per venir de l'estació més pròxima a l'hospital de Sant Hilari, havien que caminar unes tres hores.

Un dia el doctor Vigo desaparegué i el nou metge em digué que la paràlisi dels dits centrals de la mà esquerra, a causa de la ferida del colze, no era motiu que m'impedís agafar el fusell. Així que em va incloure en les altes del dia i m'envià cap al front de Catalunya, sense cap preàmbul.

Tot això jo calculo que succeïa cap a mitjan del mes de desembre. A partir d'aquí vaig perdre tot contacte amb el Joan Centelles, que arran de l'atac de la nit del 24 de juliol per Camp-redó havia estat ascendit a sergent com a milicià d'educació física i preparador de les tropes de xoc del primer assalt a l'Ebre. Foren uns quants grups d'uns 10 o 12 milicians que, armats solament amb un matxet, es llançaren a les aigües de l'Ebre, el van passar nedant i van fer presonera una patrulla de les que vorejaven la primera línia de trinxeres que els feixistes tenien al voltant del canal de la dreta del riu. Aleshores es presentaren amb els seus presoners i llurs armes en una barraca de camp on un dels presoners donà la contrasenya, al temps que afegia: "Mi alférez, los rojos están aquí", cosa a la qual l'oficial feixista contestà: "Los rojos no tienen huevos para pasar el río". El Centelles hi afegí: "Entonces ¿Qué tenemos nosotros?", també el van fer presoner. Poc després fou un dels primers ferits que encara pogueren retirar-se en barca.

NOVAMENT AMB LA XIV BRIGADA

Tornant al nostre trasllat, arribarem a l'Espluga Calba on prenguérem contacte amb el comandament de la nova XIV Brigada, la qual havia estat desmantellada del seu caràcter internacional i convertida només a nacional amb les lleves de milicians. Així vaig saber de la retirada dels francesos en particular i de la mort, entre d'altres, del meu comissari rus, l'Aroyant Gregoir, i de desapareguts com el Rubio, que era sergent, el Joaquim Codina, el cantant, que formava part del grup dels Mimocafujoquim . Per contra, vaig tenir l'alegria de retrobar altres companys, principalment el Miquel Esteban qui em presentà el nou comissari polític, que en aquell moment no ho era de la companyia sinó del batalló. Al mateix temps, ell passava de secretari de capità de companyia a secretari de comandant del batalló. Entre al-

tres coneguts que també vaig trobar, hi havia el tinent Beriuete de Canet, que era qui ens havia arrestat i proposat el consell de guerra per abandonament de la guàrdia a Canet de Mar. Tots plegats, el lloc de comandament del batalló el teníem emplaçat a l'Espluga Calba, en un gran edifici del mig de la població, on vam passar alguns dies refent el batalló. D'aquí, a causa del trasllat, me'n queden pocs records: un és una trobada que vaig tenir un dia, tot passejant per aquell poble de l'Espluga Calba. Em cridà l'atenció un grup de milicians discutint animadament, la veu cantant era precisament el tinent Beriuete. El motiu era ni més ni menys, segons ell, que les forces republicanes estaven perdent la guerra per culpa dels comissaris polítics. No cal dir que jo ja coneixia l'antipatia que existia en la tropa entre el comandament militar i el polític, per això immediatament se m'encengué una llumeta per tornar en part el "favor" que de la guàrdia de Canet guardàvem al tinent. Sense pensar-m'ho gens vaig anar a buscar el meu comissari i li vaig explicar la conversa escoltada, que fou corroborada per altres companys del lloc de comandament. No cal dir que al vespre a l'hora de sopar hi hagué "sarao por todo lo alto", cosa que ens rescabala un xic de la jugada de Canet, ja que el tinent tenia les de perdre davant del comissari. No obstant succeí un fet que, sortosament per a ell, envià tot l'afer a can Pistras. Aquella mateixa nit vingué l'ordre de traslladar-nos al pont per cobrir una part d'un sector al sud de Lleida, en el poblet de Cogul. Així és que, sense

saber exactament on eren les línies, vam anar caminant fins a emplaçar-nos en una carena on poguérem mig atrinxerar-nos.

Poc després es féu de dia i la visió ens glaçà la sang a les venes. Al davant nostre teníem una fondalada, passada la qual hi havia un gran pla amb el que semblaven unes eres de garbelles de blat. En aquest lloc un formiguer de feixistes es dedicava tranquil·lament a aplegar mantes i a carregar motxilles i fusells sense preocupar-se del que passava al seu voltant. Des del nostre punt de comandament podíem veure bona part de les nostres tropes, tant a la dreta com a l'esquerra, tots en una sola línia sense ni disparar un sol tret. Així fins que ells formaren en grups per companyies i amb els fusells en banderola començaren a dirigir-se cap a nosaltres, sense ni tan sols trencar la formació. Des de la nostra posició podíem veure aquell munt de companyies marxant tranquil·lament al nostre encontre, encara que no ens havien vist. Però també poguérem copsar com de les nostres files, ara un, ara l'altre, els nostres s'aixecaven i començaven a córrer enrere sense disparar un sol tret. De tal manera, que aviat ens vàrem veure aïllats davant d'aquell mar de tropes feixistes que ens venia a sobre. Aleshores el comandant i el comissari ens van manar la retirada, buscar un lloc de replegament adient per poder-los fer front. Així que vàrem córrer, vam baixar el tàlveg i ens vam enfil·lar al tossal de l'altre costat, mentre les tropes feixistes prenien posició en el lloc abandonat per nosaltres. El fet és que, en arribar al

capdamunt de la carena, ens trobarem barrats per una carretera, la vorera de la qual servia de mur a la muntanya, amb una alçària que en aquell lloc era impossible de pujar. Aleshores, corrents com uns esperitats, haguérem de continuar pel camí, buscant trobar una sortida per escapar-nos d'aquella ratera. Tot aquest temps fou suficient perquè ells poguessin emplaçar les metral·ladores i ens cosissin a ràfegues de màquina. Hi havia moments que senties com les bales rebotaven en les pedres del marge. Això, juntament amb els crits dels ferits, va crear uns instants caòtics. Jo només esperava que d'un moment a l'altre em toqués a mi.

En aquests moments, em vaig trobar un milicià del Prat que anava carregat amb un canó d'una metralladora russa Màxim. A crits em demanà que l'ajudés a transportar la peça, jo només portava la cartera amb documents del batalló i vaig dir que sí. Em posà el tub a l'espatlla, al mateix moment que jo, amb un cop brusc, el llençava a un petit desnivell de la carretera, on era impossible de recobrar-lo. Al mateix temps que ell cridava: "Corre! corre!". Haig de dir que tots dos sortírem vius d'aquesta i suposo que d'altres. Recordo que temps després de la guerra ens trobarem diverses vegades al Prat i mai més no em dirigí la paraula. No recordo el seu nom, només que era més gran que jo i que era ros i pigallat, poc després desaparegué del poble i mai més no l'he tornat a veure.

La retirada continuà fins a poder establir un nou front. Un matí vam patir un atac de l'aviació alemanya: per

primera vegada ens atacaren en vol rasant el Heinguels amb bombes Napalm, incendiàries, amb uns espetecs i un esverament impossibles de descriure. Sortosament fou aquesta l'única vegada que els vàrem veure.

Així continuàrem aquesta guerra d'atacs matinals, ja sigui de l'aviació o de les tropes feixistes, fins a arribar al capvespre en què podíem parar i algun cop fins i tot contraatacar, depenent de la situació en què quedàvem estacionats. Recordo una de les vegades, perquè fou molt important, principalment per a tots nosaltres, que després de la corresponent retirada, els components del lloc de comandament no oficials, és a dir, secretariat, enllaços, etc., ens dedicàrem a buscar un lloc per posar la nostra oficina i amb gran alegria vàrem trobar en uns camps d'oliveres —recordo que era pels volts de Montblanc—, una gran roca bastant rodona que tenia un forat d'entrada, precisament d'esquena al front i completament buida per dintre, amb espai suficient per als deu o dotze que formàvem el grup. Quan els ensenyàrem el lloc, el comandant i el comissari del batalló ens digueren que busquéssim un altre lloc per a l'oficina, que al refugi s'hi quedaven ells.

Així ho vam fer, fins que al matí la nostra artilleria del 10 començà el bombardeig diari, que feien sempre des de la nova posició que havíem aconseguit després de la retirada diària. A causa d'una terrible malastrugança aliena a tots nosaltres, el primer obús dels nostres caigué curt i anà a penetrar pel forat del refugi on hi havia tot el comandament dormint. (No sé què va

passar, ja que els altres obusos anaren ben dirigits). El cas és que, no se'n salvà ni un. No cal dir el rebombori que s'armà en tot el batalló. A més, com de costum, l'enemic començà la seva ofensiva matinal amb els obusos de "la loca"; morters de totes mides i foc de metralladora. No vàrem tenir més remei, que començar sense cap ordre ni concert la retirada habitual. Només recordo que alguns amb poques manies es dedicaren a entrar al refugi convertit en un veritable escorxador i a buscar-hi totes les armes curtes que van trobar servibles per poder-les aprofitar. Jo no vaig tenir els ànims suficients per entrar-hi, però sí que, per la meua coneixença amb el tinent Berieute, em donaren la seva pistola, un 7,5 amb la culata de nacre, de la qual mitja havia volat trencada per la metralla. D'aquesta pistola se n'encapritxà un company del PC, que em proposà de fer un canvi amb la seva, un 9 mm llarg, que era una Astar o Itra, no ho recordo exactament. El cas és que fent-me demostracions de com manejar-la, em disparà un tret fortuït a dos pams de la cara, per això hi vaig convenir sense fer cap comentari i em vaig quedar la seva, fet que faig ressaltar pel que més tard explicaré.

En una altra ocasió, i trobant-me mig perdut en un altipla bastant gran, amb d'altres companys que també cercaven llurs unitats, ens veiérem sorpresos pel foc, des de les nostres línies, d'uns projectils que jo desconeixia del tot i que en deien "la sorda". Fins anys més tard, en la Segona Guerra Mundial, no vaig esbrinar que es tractava d'uns camions que carregaven uns tubs

que eren els que dispararen els obusos pel sistema de coets sense cap detonació. Això és el que ens féu veure, encara que un xic tard, el perquè el terreny que trepitjàvem estava completament sembrat de forats de bombes d'aviació. Efectivament, amb les primeres llusissors de la matinada i a gran alçària, vam veure aparèixer un núvol de "paves" de bombardeig. Calculo que n'hi havia entre 80 i 100, escortades per sobre amb uns 200 caces. Per la direcció que portaven ja vàrem deduir que l'objectiu era l'artilleria "la sorda" que devia estar per aquell sector. Immediatament ens dedicàrem a buscar refugi en els clots de les bombes precedents. Repenjat en el meu sot, vaig poder veure, moments abans d'arribar a la nostra vertical, com llençaven les bombes amb una pluja de centenars, que en agafar velocitat anaven desapareixen de la vista, fins que començaren els xiulets estridents de la caiguda dels projectils. Aquella estona a mi se'm va fer eterna, juntament amb el pànic horrorós per la incertesa del moment, just quan començaren a esclatar les bombes que convertiren tot l'entorn en un caos inexplicable, es va fer completament fosc i era impossible de veure res en tot el terreny bombardejat. Queien un munt de rocs, un dels quals em va caure sobre una cama però no em va fer cap ferida. Després de tots els vols es formà un aldarull de ferits, els que podíem caminar procuràvem fer-nos escàpols, sense saber cap a on, fins que al cap d'una bona estona ens poguérem orientar i al cap d'uns pocs dies tornàrem a trobar les restes de la brigada, precisament de

nit, en una petita barraca voltada d'oliveres, on ens varen donar sopar, tenien un bidó ple de talls de carn, però res per beure, només conyac.

Aquí ens vàrem veure novament amb el Miquel Esteban, que també feia dos o tres dies que estava perdut, sense menjar ni beure res. Tot plegat i després d'haver-nos atipat tota la nit, arreglarem els comunicats diaris que portàvem endarrerits i al matí intentàrem trobar les nostres línies. Vam topar amb una carretera i amb una columna de tanquetes italianes que, per sort, poguérem esquivar fins a la propera nit, en què hi hagué un enfrontament de les dues línies. Nosaltres ens topàrem amb la del Lluís Celma, "el Llaunes" del Prat, que amb una mula carregada de caixes de municions anava repartint bombes de mà. Hi va haver un contraatac nocturn des del nostre bàndol, però nosaltres, que no anàvem armats, ens en poguérem fer escàpols. Després de caminar tota la nit ens vàrem refugiar en una quadra sense animals. A la matinada ens despertaren uns crits: "A formar!, A formar!", seguits de corredisses en totes direccions sense saber qui eren els uns o els altres.. Aquí ens perdérem de vista fins que em vaig poder orientar amb el meu petit plànol. Vam veure que ens trobàvem prop de Cantallops, des d'on i en successives etapes, ens traslladàrem a casa d'un company del lloc de comandament, que es deia Vergés, que era una fleca de l'Hospitalet. Allà ens reunírem un altre cop amb en Miquel Esteban i amb el que restava de la plana major del batalló.

Aleshores, a en Miquel i a mi, sens ocorregué d'arribar-nos fins al Prat per veure la família, i tornar. Així que avisàrem alguns companys del que anàvem a fer i seguint la via del tren, tal com ens varen indicar, vam arribar al Prat. Crec que era pels volts del dia 24 de gener, és a dir, a un mes just d'haver iniciat per part nostra la retirada de Catalunya, des de Cogul a Lleida. El Miquel es quedà a casa seva i jo vaig prosseguir fins a la meua, amb la corresponent sorpresa i alegria de les nostres famílies respectives. Enterbolits els esdeveniments amb les noves que circulaven que l'enemic ja havia ocupat algun dels pobles del voltant, decidírem tots dos marxar al vespre a reintegrar-nos al batalló a l'Hospitalet. Jo vaig deixar la pistola Astra a casa. Dies després em notificaren l'ocupació del Prat. El meu cosí, Robert Cunillera, que va passar darrere meu amb la 35 Divisió de la República, se la va emportar a prec dels nostres familiars comuns en la retirada cap a França on anà a parar dintre d'un camió d'escombraries.

Quan va començar a fosquejar, i per por de caure presoner de les tropes de Franco, vaig anar a buscar el Miquel. La seva mare, l'Andrea, s'entossudí a fer-nos quedar a dormir i no parà fins a tenir-nos a tots dos al llit. A mitja nit, però, em vaig aixecar tot sol, vaig deixar el Miquel i vaig marxar cap a l'Hospitalet. Durant tot el camí no vaig veure ni una ànima. Vaig passar per la Rambla, pel pont del tren i pel nou pont del riu, el de les voltes, passat aquest i pel terraplè que hi havia començat per a la futura autovia de Castelldefels, vaig

continuar fins a arribar prop de la caserna de Lepanto, on van començar a esclatar un seguit de terribles detonacions que corresponien la voladura dels dos ponts, el del tren i el nou. Aquest fet em produí un gran espant en pensar que feia mitja hora que acabava de passar-los. Una mitja hora després feia cap al forn del Vergés, amb la sorpresa que la gent havia marxat la mateixa nit i ens havien deixat completament aïllats. Poc després arribà el Miquel que m'explicà el seu periple pel pont del tren després de les voladures.

Aquí tinc un petit lapsus de memòria, ja que no recordo si fou el mateix dia o l'endemà, que les tropes de Franco entraren a l'Hospitalet. El cas és que en Miquel i jo els veiérem passar des d'una de les finestres del soterrani, on tenien el forn de pa i on nosaltres ens trobàvem amagats. Aleshores no se'ns acudí altra cosa que sortir al carrer a veure el pas de la tropa formada, en el precís moment del pas d'una bandera amb un capità al front, que, en veure'ns, deixà la formació i va venir cap a nosaltres, ens agafà un en cada mà pel coll de la camisa i sacsejant-nos com un tronc ens digué: "Rojos separatistas no vais a quedar ni uno". Sortosament, acabat de dir això ens va deixar anar i ho vàrem aprofitar per tornar al soterrani, d'on no vàrem sortir fins quatre o cinc dies després. Aleshores ja vàrem anar definitivament cap al Prat, on ens van fer presentar al comandament de lloc. Aquest ens va dir que havíem de presentar un aval signat per dues determinades persones addictes al règim de Franco i que amb aquest docu-

ment presentat en aquell estament sens destinaria a una unitat militar. Això se'm féu difícil, ja que la meua família era marcadament d'Esquerra Republicana. Però, algú m'indicà el doctor Vigo com a un possible firmant. Ho vaig intentar: em va demanar els papers i em va dir que hi tornés l'endemà, cosa que vaig fer. Amb la seva firma em fou fàcil trobar el segon avalador, el farmacèutic senyor Roigé. Així em vaig poder enquibir en les llistes dels destinats al servei militar com a soldat de lleva i escapar-me dels destinats als camps de concentració o batallons de treball.

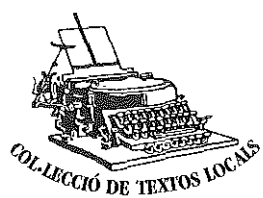
Així començà aquesta segona "mili", la del quaranta, que durà cinc anys justos de la nostra joventut. Fins anys després no vaig saber que el meu avalador vertader havia estat el Josep Lloret, "Pepet". El Dr. Vigo li consultà per signar l'aval i li digué que jo no estava ficat en res polític.

EPÍLEG

Acabo aquest esborrany d'assaig de diari de guerra el dia 25 de gener del 2001, a l'edat de 81 anys i mig, quan ja tinc falta de memòria i amb el sentiment de no poder plasmar el que podria haver estat la "segona part" d'aquesta història: els cinc anys en camps de concentració, encara que la meua feina només hagués consistit a portar un fusell a l'esquena.

ÍNDIX

<i>Introducció</i>	7
<i>Pròleg: La societat dels Mimocafujoquim</i>	23
DIARI RETROBAT, MEMÒRIES DE GUERRA	27
La primera mili.....	31
Casamates i trinxeres a la platja	37
La instrucció militar a Canet	41
La marxa cap a l'Ebre	49
Més a prop del front	55
El primer bany de foc	75
La rereguarda	85
De tornada al front	93
L'estada a l'hospital	105
Novament amb la XIV Brigada	109
<i>Epíleg</i>	121

quista i ha de fugir amb els darrers soldats republicans, travessant el riu, vermell de sang. De retorn al Prat és detingut i obligat a fer el servei militar durant sis anys.

Com el mateix Llopart explica "he decidit posar fil a l'agulla i intentar plasmar en unes ratlles mal escrites tot el que amb penes i treballs, pugui anar recopilant d'aquells temps". El seu relat, doncs, respon a una voluntat de donar testimoni d'unes vivències personals que li van canviar la vida.

Amb la publicació de *Diari retrobat, memòries de guerra*, de Moisès Llopart, l'Ajuntament del Prat inicia la *col·lecció de textos locals*, un espai de publicació de textos amb una línia editorial encaminada a potenciar els treballs d'autors locals o de temàtica pratenca, que permetin ampliar el coneixement sobre la nostra ciutat.

El treball de Moisès Llopart és un interessant relat d'una vivència, narrat en primera persona per l'autor, que explica la seva partida al front de l'Ebre durant la Guerra Civil. Llopart va ser cridat a files com a participant de la lleva del biberó i, pels seus coneixements d'idiomes, va ser destinat a un batalló de la XIV Brigada Internacional, integrat majoritàriament per voluntaris francesos.

Andreu Mayayo, professor d'història contemporània de la Universitat de Barcelona, a la seva introducció situa històricament els fets de què parla Moisès Llopart.